

Varmuusvankeuden käyttöönotto ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittäminen

Lausuntotiivistelmä

Varmuusvankeuden käyttöönotto ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittäminen

Lausuntotiivistelmä

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Oikeusministeriö

CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-294-3

ISSN pdf: 2490-1172

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2025

Varmuusvankeuden käyttöönotto ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittäminen Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2025:23		Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Mirja Salonen, Heikki Kemppinen		
Yhteisötekijä	Oikeusministeriö		
Kieli	suomi	Sivumäärä	50

Tiivistelmä

Varmuusvankeuden käyttöönottoa ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyä koskevasta arviomuistiosta saatiin 22 lausuntoa. Näkemykset varmuusvankeuden käyttöönotosta jakaantuivat. Lähes kaikki kahdesta vaihtoehtoisesta varmuusvankeuden sääntelymallista kantansa esittäneistä tahoista pitivät mallia A parempana. Kyseisessä mallissa varmuusvankeuden määrääminen tulisi kyseeseen yhdistelmärangaistuksen jatkeena erillisessä tuomioistuinmenettelyssä.

Elinkautisvankien vapauttamismenettelyyn ehdotettuja muutoksia pääosin kannatettiin. Osa lausunnonantajista kuitenkin katsoi, ettei kaikille esitetuille muutoksille ollut tarvetta.

Lähes kaikki lausunnonantajat nostivat esille rikoksentekijän uusimisriskin arviointiin liittyvät haasteet. Useat lausunnonantajista toivat myös esille vankeudenaikaisten riskiä alentavien toimien tärkeyden ja resurssien varmistamisen tällaiseen työhön.

Asiasanat yhdistelmärangaistus, varmuusvankeus, rikoksentekijät, rikollisuus, seuraamukset, elinkautinen vankeus

ISBN PDF 978-952-400-294-3 **ISSN PDF** 2490-1172

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-294-3>

Införandet av förvaringsstraff och utvecklingen av förfarandet för frigivning av livstidsfångar

Sammandrag av utlåtandena

Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2025:23		Tema	Betänkanden och utlåtanden
Utgivare	Justitieministeriet		
Författare	Mirja Salonen, Heikki Kemppinen		
Utarbetad av	Justitieministeriet		
Språk	finska	Sidantal	50

Referat

Det gavs 22 utlåtanden om bedömningspromemorian om införandet av förvaringsstraff och förfarandet för frigivning av livstidsfångar. Åsikterna gick isär om införandet av förvaringsstraff. Nästan alla instanser som framförde en åsikt om de två alternativa regleringsmodellerna för förvaringsstraff ansåg att modell A är bättre. I modellen i fråga blir det aktuellt att påföra förvaringsstraff som en fortsättning på ett kombinationsstraff i ett separat domstolsförfarande.

De föreslagna ändringarna i förfarandet för frigivning av livstidsfångar understöddes i huvudsak. En del av remissinstanserna ansåg emellertid inte att alla föreslagna förändringar behövdes.

Nästan alla remissinstanser lyfte fram vilka utmaningar det finns i fråga om bedömningen av risken för att gärningsmannen återfaller i brott. Flera remissinstanser påpekade också att det är viktigt med riskreducerande åtgärder under fängelsetiden och att det säkerställs att det finns resurser för sådant arbete.

Nyckelord kombinationsstraff, förvaringsstraff, gärningsmän, brottslingar, påföljder, livstidsfängelse

ISBN PDF 978-952-400-294-3 **ISSN PDF** 2490-1172

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-294-3>

Introduction of Preventive Detention and Development of the Procedure for Releasing Life Prisoners Summary of Opinions

Publications of the Ministry of Justice, Memorandums and statements 2025:23	Subject	Memorandums and statements
Publisher	Ministry of Justice, Finland	
Author(s)	Mirja Salonen, Heikki Kemppinen	
Group author	Ministry of Justice, Finland	
Language	Finnish	Pages 50

Abstract

A total of 22 stakeholders issued their comments and opinions on the assessment report concerning the introduction of preventive detention and development of the procedure for releasing life prisoners. Opinions on the introduction of preventive detention were divided. Almost all of those who expressed their views on the two alternative models for regulating preventive detention preferred model A. In this model, preventive detention could be imposed as an extension to a combination sentence in separate court proceedings.

The proposed amendments to the procedure for releasing life prisoners were mainly supported. However, some of the stakeholders who submitted comments considered that all the proposed amendments were not necessary.

Almost all stakeholders brought up challenges related to the assessment of an offender's risk of recidivism. Several stakeholders also highlighted the importance of risk-reducing measures during imprisonment and the need to secure sufficient resources for such work.

Keywords combination sentence, preventive detention, offenders, criminals, sanctions, life imprisonment

ISBN PDF	978-952-400-294-3	ISSN PDF	2490-1172
-----------------	-------------------	-----------------	-----------

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-294-3>

Sisältö

1	Johdanto	7
1.1	Arviomuistio	7
1.2	Pyydetty ja saadut lausunnot	9
2	Lausuntopalaute yleisesti	11
3	Varmuusvankeuden käyttöönotto	12
3.1	Yleinen lausuntopalaute	12
3.2	Säätelyvaihtoehdot	19
3.3	Yhdistelmärangaistuksen ja varmuusvankeuden ulottaminen ensikertalaisiin	26
3.4	Alaikäisten rikoksentekijöiden asema	28
3.5	Vapautumisen edellytykset ja vapauttamismenettely	31
3.6	Vankeusaikaiset tukitoimet ja vapautumisen jälkeinen valvonta	33
4	Elinkautisvankien vapauttaminen	37
5	Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioinnista yleisesti	40
6	Ehdotusten vaikutukset ja resurssitarpeet	44
7	Muita huomioita	47

1 Johdanto

1.1 Arviomuistio

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelman mukaan hallitus etsii välittömästi ratkaisuja, joilla varmistetaan, että yhteiskunnalle ja muiden turvallisuudelle vaarallisimmat vangit eivät vapaudu. Hallitusohjelman mukaan Suomessa otetaan käyttöön varmuusvankeus. Tarkoituksena on, että kaikkein vaarallisimpien vankien kohdalla vankeutta voidaan jatkaa niin pitkään kuin heidän arvioidaan olevan edelleen vaarallisia. Tällainen mahdollisuus sisältyy muun muassa Norjan ja Tanskan oikeusjärjestelmiin.

Lisäksi hallitusohjelman mukaan väkivaltariskin arviointia kehitetään ja sen merkitystä osana vangin vapauttamisharkintaa vahvistetaan olennaisesti. Kirjauksen tavoitteena on lisätä väkivaltariskiarvion painoarvoa elinkautisvankien vapauttamismenettelyssä.

Hallitusohjelman kirjausten yleisenä tavoitteena on suojata yhteiskuntaa vakaviin rikoksiin syyllistyneiltä henkilöiltä, joiden arvioidaan olevan vaarallisia myös tulevaisuudessa, ja näin parantaa yleistä turvallisuutta.

Lainsäädäntömuutosten valmistelemiseksi oikeusministeriössä laadittiin ensivaiheessa arviomuistio, joka julkaistiin 20.12.2024 (<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165991>). Arviomuistion tavoitteena oli kartoittaa vaihtoehtoisia ratkaisuja hallitusohjelman kirjausten toteuttamiseksi ja tehdä alustavia ehdotuksia säädösmuutoksiksi. Arviomuistiossa tuotiin esille myös muita aiheeseen liittyviä kehitystarpeita, joita olisi syytä huomioida lainsäädäntöä uudistettaessa.

Varmuusvankeuden käyttöönoton osalta arviomuistiossa tuotiin esiin kaksi vaihtoehtoista sääntelymallia (malli A ja malli B).

A-malli perustuu nykyiseen yhdistelmärangaistusta koskevaan sääntelyyn. Yhdistelmärangaistuksen määrääminen tehtäisiin mallissa mahdolliseksi myös ensikertalaisille sekä niille aikaisemmin rikosiin syyllistyneille, jotka eivät kuitenkaan täytä tällä hetkellä yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisen edellyttämää vaatimusta vakavasta rikoshistoriasta. Yhdistelmärangaistukseen sisältyvää vankeusaikaa voitaisiin mallissa tarvittaessa jatkaa varmuusvankeutena. Kysymys varmuusvankeuden määräämisestä otettaisiin Helsingin hovioikeuden käsiteltäväksi

Rikosseuraamuslaitoksen hakemuksesta ja hakemus tulisi tehdä viimeistään kuusi kuukautta ennen yhdistelmärankaistuksen vankeusajan päättymistä. Varmuusvankeuden määräämistä koskevan harkinnan tueksi tehtäisiin asiantuntija-arvio tuomitun riskistä syyllistyä uuteen vakavaan rikokseen. Jos hakemus varmuusvankeuden määräämisestä hylättäisiin, vapautuisi tuomittu tavalliseen tapaan yhdistelmärankaistuksen valvonta-ajalle. Varmuusvankeudesta voitaisiin vapautua menettelyssä, joka osin vastaisi elinkautisvankien vapauttamismenettelyä. Vapautumisesta päätäisi Helsingin hovioikeus tuomitun tai Rikosseuraamuslaitoksen hakemuksesta.

B-mallissa varmuusvankeus säädettäisiin omaksi rangaistuslajikseen voimassa olevan yhdistelmärankaistuksen oheen. Tuomioistuimien määräisi siis rangaistuksen rikoksesta tavallisen tapaan, mutta rangaistus jatkuisi myös tuomioistuimen määräämän rangaistusajan jälkeen, ellei tuomittua vapautettaisi. Tässä mallissa varmuusvankeuden kohderyhmä olisi suppeampi, mutta kattaisi myös ensikertalaiset. Varmuusvankeudesta vapaututtaisiin menettelyssä, joka osin vastaisi elinkautisvankien vapauttamismenettelyä. Vapautuminen olisi mahdollista aikaisintaan, kun tuomittu on suorittanut tuomioistuimen mittaaman vankeusrangaistuksen.

Voimassa olevan lainsäädännön mukaan yhdistelmärankaistukseen voidaan tuomita myös rikoksiin alaikäisenä syyllistynyt henkilö, vaikka yhdistelmärankaistuksen rikoshistoriaa koskevan edellytyksen takia tällainen tilanne tullee käsille varsin poikkeuksellisesti. Varmuusvankeuden tuomitsemista myös alaikäisenä tehdyistä rikoksista on pidetty arviomuistiossa mahdollisena, jos tuomittava teko on vakava ja erityisesti, jos alaikäinen on ehtinyt syyllistyä useisiin vakaviin rikoksiin.

Arviomuistiossa käsiteltiin myös elinkautisvankien vapauttamismenettelyä. Lainsäädäntöä ehdotettiin kehitettävän siten, että vakavan rikoksen uusimista koskeva riskiarvio mainittaisiin nimenomaisesti yhtenä vapauttamisharkinnassa huomioitavana tekijänä. Samalla kuitenkin tehtäisiin mahdolliseksi se, että riskiarvion teettäminen olisi tuomioistuimen harkinnassa. Lakiin esitettiin myös lisättäväksi säännös siitä, että elinkautisvankia ei voitaisi vapauttaa, jos hänellä tuomioistuimen kokonaisharkinnan tuloksena katsottaisiin olevan ilmeinen vaara vakavan rikoksen uusimiseen.

1.2 Pyydetty ja saadut lausunnot

Luonnoksesta pyydettiin lausunto 45 taholta lausuntopyynnöllä, joka julkaistiin lausuntopalvelu.fi-sivustolla. Lausuntoaika päättyi 7.2.2025. Muutamalle lausunnonantajalle myönnettiin pyynnöstä lisää aikaa. Lausunto saatiin 14.2.2025 mennessä 22 taholta. Lausunto pyydettiin seuraavilta tahoilta (tähdellä (*) merkityt antoivat lausunnon):

- A-klinikkasäätiö
- Asiantuntijaylilääkäri, ylilääkäri Hannu Lauerma *
- Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia *
- Etelä-Karjalan kärjäoikeus
- Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri
- Helsingin hovioikeus *
- Helsingin kärjäoikeus *
- Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta
- Helsinki Missio/ Aggredi
- HUS, oikeuspsykiatria
- Itä-Suomen yliopisto, oikeustieteiden laitos
- Korkein oikeus
- Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti/Krimo *
- Kris – Suomen keskusliitto ry
- Lapin kärjäoikeus
- Lapin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta
- Luvan saaneet oikeudenkäyntiavustajat ry
- Niuvanniemen sairaala *
- Oikeuskanslerinvirasto
- Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry
- Oulun yliopistollinen sairaala, oikeuspsykiatria
- Pirkanmaan kärjäoikeus *
- Pohjois-Savon kärjäoikeus *
- Poliisihallitus *
- Professori emerita Terttu Utriainen
- Professori emeritus Matti Tolvanen *
- Professori emeritus Tapio Lappi-Seppälä
- Rikoksettoman elämän tukisäätiö RETS *
- Rikosseuraamuslaitos *
- Sisäministeriö *
- Sosiaali- ja terveysministeriö *
- Suomen Asianajajaliitto *
- Suomen lakimiesliitto ry (Juristiliitto)
- Suomen Psykiatriyhdistys

- Suomen Psykologiliitto
- Suomen syyttäjäyhdistys ry *
- Suomen tuomariliitto ry *
- Tampereen yliopistollinen sairaala, oikeuspsykiatria
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos *
- Tuomioistuinvirasto
- Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta
- Valtakunnansyyttäjän toimisto *
- Vanhan Vaasan sairaala
- Vankilavirkailijain Liitto VVL r.y.
- Vankiterveydenhuollon yksikkö *
- Varsinais-Suomen käräjäoikeus

Lisäksi lausunnon antoi kaksi yksityishenkilöä. Ylilääkäri Marja Salomaa yhtyi Hannu Lauerman lausuntoon. Oikeuspalveluvirasto ilmoitti, ettei sillä ole lausuttavaa asiassa.

Korkein oikeus ilmoitti, ettei se anna lausuntoa.

2 Lausuntopalaute yleisesti

Useissa lausunnoissa tuotiin esille, että arviomuistiossa oli esitetty yhteiskunnallisesti perusteltuja tarpeita seuraamusjärjestelmän kehittämiseksi vakavien henkilöön kohdistuvien rikosten ehkäisemiseksi. Lausunnoissa pidettiin ongelmallisena esimerkiksi tilanteita, joissa vanki on vapautettava yhdistelmärangaistuksesta, vaikka häntä olisi valvonta-ajan jälkeenkin pidettävä erittäin vaarallisena.

Toisaalta useat lausunnonantajat pitivät varmuusvankeuden käyttöönottoa yhteiskunnallisesti merkittävänä kysymyksenä ja katsoivat sen olevan merkittävä muutos seuraamusjärjestelmään. Muutosta pidettiin olennaisena erityisesti tekoriikosoikeuden perinteen ja seuraamusharkinnassa yleensä käytettyjen kriteerien kannalta. Lisäksi pidettiin haastavana sitä, että väistämättä jossain määrin epätarkoilla ja arvostuksenvaraisilla väkivaltariskiarvioilla olisi merkitystä varmuusvankeuden tuomitsemisen ja siitä vapautumisen kannalta. Osassa lausunnoista ehdotettiin seuraamusjärjestelmän kehittämistä muilla tavoin varmuusvankeuden sijasta.

Monet lausunnonantajat pitivät tärkeänä, että varmuusvankeuden käyttöönottoa tarkasteltaisiin huolellisesti perus- ja ihmisoikeuksien valossa ja että sen määräämisen edellytyksistä säädetään tarkkarajaisesti ja täsmällisesti.

Useissa lausunnoissa tuotiin esiin tarpeita varmistaa riskiarvioiden laatimiseen ja hyödyntämiseen liittyvä osaaminen sekä toiminnan yhdenmukaisuus. Tältä osin viitattiin myös viranomaisten yhteistoiminnan tarpeisiin sekä riittävän koulutuksen ja ohjeistuksen saatavuuteen.

Useat lausunnonantajat toivat esiin tarpeen säätää tarkemmin varmuusvankeuden täytäntöönpanon sisällöstä ja kuntouttavista toimista siten, että tavoitteena on uusimisriskin vähentäminen ja rikoksentekijän sopeuttaminen yhteiskuntaan.

Yleisesti ottaen arviomuistiota pidettiin laajana, kattavana ja perusteellisesti laadittuna.

3 Varmuusvankeuden käyttöönotto

3.1 Yleinen lausuntopalaute

Kaikki lausunnonantajat eivät ilmaisseet kantaansa siitä, onko varmuusvankeuden käyttöönotto heidän mielestään perusteltua. Kantansa ilmaisseista perusteltuna käyttöönottoa pitivät **Suomen syyttäjähdistys, Poliisihallitus, Suomen Asianajajaliitto, Hannu Lauerma ja Marja Salomaa**. Lisäksi käyttöönoton selvittämistä pitivät perusteltuna **sisäministeriö, Pohjois-Savon käräjäoikeus ja Matti Tolvanen**.

Varmuusvankeuden käyttöönottoon suhtautuivat lausunnonantajista kriittisesti tai ainakin jossain määrin kriittisesti **Helsingin hovioikeus, Pirkanmaan käräjäoikeus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Niuvanniemen sairaala, Rikoksettoman elämän tukisäätiö (RETS) ja Suomen tuomariliitto**.

Suomen syyttäjähdistys toteaa, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimenkin oikeuskäytännön mukaan valtiolla on velvollisuus suojella ihmisten elämää ja yksilön oikeus ei voi aina nousta yhteisön oikeuden edelle. On tiedossa, että vaarallisuusarviointiin tai paremminkin väkivaltariskin arviointiin liittyy epävarmuustekijöitä. Syyttäjälaitos katsoo, että tämä menetelmä on kuitenkin nykyisellään paras käytettävissä oleva keino. Kunhan vaarallisuusarvioinnissa käytetyt menetelmät pidetään korkeatasoisina ja niitä päivitetään tieteellisen tiedon kehittymisen myötä, vaarallisuusarviointiin liittyviä epävarmuustekijöitä voidaan yhdistyksen näkemyksen mukaan vähentää. Lisäksi päätöksenteossa tulee tiedostaa nämä mahdolliset asiaan liittyvät epävarmuustekijät. Syyttäjähdistys toteaa, että vanki voi myös omalla käytöksellään vaikuttaa mahdollisesti myöhemmin tehtävään vaarallisuusarviointiin, joten peruuttamatonta perusoikeuden rajoitusta ei ole vaarassa varmuusvankeuden käyttöönoton myötä tapahtua.

Sisäministeriö toteaa, että Suomen rikoshistoriasta tiedetään tapauksia, joissa vakavan rikoksen takia vankeuteen tuomittu henkilö on vapauduttuaan syyllistynyt useitakin kertoja vastaavanlaisiin vakaviin rikoksiin. Sisäministeriö pitää ymmärrettävänä, että tällaiset tapaukset herättävät kansalaisissa huolta ja aiheuttavat yhteiskunnallista keskustelua. Joidenkin henkilöiden kohdalla on olemassa riski vakavien henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten uusimisesta, minkä takia sisäministeriö pitää kannatettavana varmuusvankeuden kaltaisen lainsäädännön säätämisen mahdollisuuden sekä sellaisen vaikutuksien arvioimista.

Suomen Asianajajaliitto katsoo arviomuistiossa todetuin tavoin, että kaikkien ihmisten oikeuksien samanaikainen toteutuminen voi olla vaativaa, ja rajoitukset oikeuksiin, niin lainsäädännössä kuin yksittäisissä ratkaisuissa, edellyttävät huolellista punnintaa.

Asianajajaliitto katsoo, että erilaisia sääntelyvaihtoehtoja harkittaessa vaarallisten rikosentekijöiden kannalta keskeisimpiä huomioon otettavia oikeuksia ovat muun muassa oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen (Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 5 artikla), kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun kielto (EIS 3 artikla, YK:n kidutuksen vastainen sopimus), syrjintäkielto ja yhdenvertaisuus (perustuslain 6 §, EIS 14 artikla), oikeus yksityiselämään ja ihmisarvoiseen kohteluun (perustuslain 10 §, EIS 8 artikla), sekä oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja oikeusturva (perustuslain 21 §, EIS 6 artikla).

Asianajajaliitto toteaa, että oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen edellyttää, että lähtökohtaisesti jokaisella vangilla on oikeus vapautua rangaistuksen päätyttyä, ja mikäli vapautumista rajoitetaan lakimuutoksella, sen on perustuttava laillisiin ja tarkkarajaisiin kriteereihin. Kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun kielto taas edellyttää, että vangilla tulee olla mahdollisuus saada vankeutensa arvioitavaksi uudelleen sekä mahdollisuus kuntoutukseen ja ehdonalaiseen vapauteen. Syrjintäkiellon ja yhdenvertaista kohtelua koskevan oikeuden mukaisesti on tärkeää varmistua siitä, ettei tiettyjä vankeja kohdella syrjivästi esimerkiksi heidän taustansa, mielenterveytensä tai rikoshistoriansa perusteella ilman objektiivisesti perusteltua syytä. Asianajajaliitto huomauttaa, että vaaralliseksi rikosentekijäksi määrittämisen kriteereiden tulee olla objektiivisia ja ennakoitavia. Yksityiselämää ja ihmisarvoista kohtelua koskevan oikeuden mukaisesti on myös varmistettava, että vanki säilyttää oikeutensa ihmisarvoiseen kohteluun, esimerkiksi terveydenhuoltoon ja sosiaalisiin suhteisiin.

Matti Tolvanen toteaa, että varmuusvankeus on ankara seuraamus, koska siihen tuomittu voi joutua olemaan vankilassa koko loppuelämänsä. Myös elinkautinen vankeus voi kestää koko vangin jäljellä olevan eliniän. Tolvanen katsoo, että muutos nykytilaan ei olisi niin radikaali kuin ensi lukemalta luulisi. Varmuusvankeuden kriteerit on kuitenkin säädettävä tiukoksi ja täsmällisiksi. Tolvasen näkemyksen mukaan nämä edellytykset arviomuistiossa esitetyt säädösehdotukset täyttävät.

Hannu Lauerma ja **Marja Salomaa** pitävät varmuusvankeutta mielekkäänä, mutta katsovat, että sen tulisi kohdistua arviomuistiossa esitettyä suppeampaan kohderyhmään.

Helsingin hovioikeus katsoo, että nykyjärjestelmä huomioi riittävällä tavalla ja turvaamistoimiluonteisesti rikoksenteelijän vaarallisuuden sekä yhdistelmä-rangaistuksessa että elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa. Seuraamusjärjestelmän kokonaisuutta ja vaarallisimpien rikoksenteelijöiden vapauttamista arvioitaessa on otettava huomioon myös tahdosta riippumaton oikeuspsykiatrinen hoito ja sen edellytykset sekä vankeusaikainen oikeuspsykiatrinen ja -psykologinen hoito ylipäänsä.

Hovioikeus yhtyy arviomuistiossa esitettyyn (s. 68) siitä, että varmuusvankeus voidaan oikeuttaa muiden henkilöiden ja rajoitetusti myös yhteiskunnan suojelemisella vakaviin väkivalta- ja seksuaalirikoksiin syyllistyneiltä. Hovioikeus katsoo, ettei arviomuistiossa ole arvioitu riittävällä tavalla muita keinoja (mukaan lukien olemassa olevat seuraamuslajit ja niiden sisältö), joilla tämä hyväksyttävä tavoite voitaisiin saavuttaa. Siten arviomuistiossa esitetyn perusteella ei hovioikeuden näkemyksen mukaan ole syytä siirtää seuraamusjärjestelmän painopistettä vielä nykyistä voimakkaammin teon ja sen ilmentämisen syyllisyyden sijasta yksilötason tulevan käyttäytymisen arviointiin.

Hovioikeus katsoo, että keskeinen ongelma ehdotuksissa liittyy ennen kaikkea tulevan vaarallisuuden ja/tai väkivaltaisuuden ennustamisen vaikeuteen. Järjestelmä, joka käytännössä rakentuu yksin tällaisen riskiarvion ja -arvioinnin varaan, tulee samalla sisältämään suuren mahdollisuuden tosiasiallisesti virheellisten ratkaisuiden tekemiseen. Järjestelmää luotaessa olisikin tärkeää arvioida sitä, kuinka paljon tällaisia virheellisiä ratkaisuja voidaan yhteiskunnassamme sietää. Onko tavoitteena se, että vankeudessa pidetään varmuuden vuoksi ihmisiä, jotka eivät loppujen lopuksi tekisikään uusia vakavia rikoksia, eli hyväksytäänkö riski turhaan eristämisestä? Vai onko tavoitteena, että epävarmassa tilanteessa henkilö tulee vapauttaa?

Hovioikeus toteaa, että rikosprosessin perusnormeihin kuuluvan *in dubio pro reo*-säännön mukaisesti tuomioistuimen on ratkaistava epäselvissä näyttötilanteissa tapaus syytetyn eduksi. Tämä on keskeinen osa oikeusvaltiollisia periaatteitamme sekä sitä ehdotonta ja oikeustajuumme vastaavaa vaatimusta, että syytöntä ei voida tuomita rangaistukseen rikoksesta. Jatkovalmistelussa erityistä pohdintaa edellyttää arviointi siitä, miten vähäinen virhemarginaali uudessa järjestelmässä voidaan vastaajan/tuomitun vahingoksi hyväksyä edellä mainittu puolustuksen suosimisen periaate huomioon ottaen. Arviomuistiossa toistuva muotoilu ”on olemassa ilmeinen vaara” (vaikka se sinänsä sanamuodoltaan vastaa esimerkiksi voimassa olevassa rikoslain 2 c luvun 9 §:ssä käytettyä ilmausta) ei hovioikeuden näkemyksen mukaan tuo lainsoveltajalle tarpeeksi selvyyttä asiaan ja voi tosiasia-

johtaa siihen, että varmuusvankeus määrätään useammin kuin olisi tarpeellista. Hovioikeus pitääkin tärkeänä, että lakiin sisällytettäisiin tarkempia kriteereitä sille, milloin vapauttaminen tulisi mahdolliseksi.

Pirkanmaan kärjäoikeus toteaa, että varmuusvankeus merkitsisi voimaan tullessaan periaatteellisesti merkittävää poikkeusta suomalaisesta tekorikosoikeuden perinteestä. Jos vankeutta käytetään turvaamistoimeen rinnastuvassa tarkoituksessa tulevien vakavien rikosten ehkäisemiseksi, harkinnan kohde ja perusteet poikkeavat olennaisesti yleisestä rikosoikeudellisesta seuraamusharkinnasta. Varmuusvankeuden määrääminen perustuisi tuomitun rikollisen uusimiskin arvioimiselle, mikä sisältää väistämättä arvostuksenvaraisia elementtejä, vaikka harkinnassa tukeuduttaisiin asiantuntijatietoon ja tuomitun psyykkisen tilan tutkimiseen. Kärjäoikeus katsoo, että varmuusvankeus olisi ristiriidassa rikoksista tuomittujen yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksen kanssa ja vähentäisi rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän ennustettavuutta. Tuomitun henkilöön liittyvät näkökohdat vaikuttaisivat olennaisesti konkreettiseen toteutuvaan seuraamukseen sen ohella, miten syyksiluettua rikosta on arvioitu rangaistusta määrättäessä.

Pirkanmaan kärjäoikeus toteaa, että arviomuistiossa on sinänsä tuotu esille yhteiskunnallisesti perusteltuja tarpeita seuraamusjärjestelmän kehittämiseen vakavien henkilöön kohdistuvien rikosten osalta. Kärjäoikeudessa tehdyt havainnot osoittavat osaltaan sitä, että vaikka väkivaltarikokset eivät välttämättä ole kappalemääräisesti lisääntyneet, erityistä väkivaltaisuutta osoittavia rikoksia on käsiteltävänä huomattavassa määrin ja todennäköisesti niiden määrä on jonkin verran lisääntynyt.

Pirkanmaan kärjäoikeuden mukaan seuraamusjärjestelmää olisi varmuusvankeuden sijasta perusteltua kehittää esimerkiksi korottamalla tapon ja törkeän pahoinpitelyn rangaistusasteikkoja sekä uudistamalla yhdistelmä-rangaistusta. Rangaistusasteikkojen korottaminen yhdistettynä yhdistelmä-rangaistuksen uudistamiseen voisi tarjota vaihtoehdon, joka puuttuisi vähemmän tekorikosoikeuteen ja mahdollistaisi vakavien väkivaltarikosten ankaramman rangaistuskäytännön silloin, kun teko ja tekijään liittyvät seikat antavat siihen perustellun aiheen. Tällöin myös välttyttäisiin asian uudelleen käsittelemiseltä tuomioistuimessa, joka lisää järjestelmän kustannuksia ja vähentää seuraamusjärjestelmän ennakoitavuutta.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) katsoo, että ennen kuin vaarallisuuden arviointia lisätään lainsäädännössä, tulisi määritellä, mitä ”vaarallinen” ja ”ei enää vaarallinen” tarkoittavat. Olisi käytävä perusteellinen keskustelu, minkä tasoista

luotettavuutta mittareilta edellytetään, jotta niitä ylipäätään voidaan käyttää henkilön vapaudenriistoon johtavassa tai sitä jatkavassa päätöksenteossa. THL katsoo perustellummaksi kehittää jo olemassa olevia seuraamuksia ja erityisesti vankeuden jälkeistä (valvonta-)aikaa kuin säätää kokonaan uudesta varmuusvankeudesta. Muutokset tulisi tehdä mahdollisimman hallitusti ja tutkittuun tietoon perustuen. THL katsoo, että vaarallisuusarvioiden tai väkivaltariskiäarvioiden lisääminen eivät itsessään lisää yhteiskunnan turvallisuutta pitkällä tähtäimellä. Vankilaeristys ja vankilassaoloajan pidentäminen eivät myöskään sellaisenaan paranna ketään, vaan tarvitaan aktiivisia toimenpiteitä vaaralliseksi arvioitujen ihmisten vaarallisuuden poistamiseksi muun muassa kuntoutuksen keinoin. Tähän tarvitaan resursseja, joihin olisi syytä osoittaa varoja.

Niuvanniemen sairaalan mukaan johdonmukaisinta olisi langettaa syyntakeisille henkilöille määräaikaistuomio vain tehdyn rikoksen perusteella, eikä mutkistaa ratkaisua rangaistuksen kestosta lääketieteellisiin tai psykologisiin arvioihin nojaten. Mikäli hyväksytään periaate, että vankilassa pitäminen (inkapasitaatio) on yksi tärkeä vakavien väkivaltarikosten uusimista ehkäisevä osatekijä, olisi johdonmukaista määrittää rangaistusseuraamukset siten, että moninkertaisten rikoksenuusijoiden rangaistusaikaa pidennettäisiin tehtyjen rikosten määrän mukaisesti. Tällöin alhaisen riskin rikosentekijöiden tuomioita voitaisiin vastaavasti lyhentää.

Rikoksettoman elämän tukisäätiö (RETS) toteaa, että esityksessä on jo päätetty varmuusvankeuden käyttöönotosta Suomessa ilman perusoikeuksien rajoittamiseksi edellytettyä täsmällistä ja tarkkarajaista hyväksyttävyyssarviointia suhteessa rangaistusjärjestelmän ankaroittamisen välttämättömyyteen yhteiskunnan suojelemiseksi. Yhdistelmä-rangaistuksesta ja sen valvonta-ajasta on vasta vähän kokemuksia, eikä rikosten uusimiseen liittyvää tutkimustietoa ole hyödynnetty varmuusvankeuden kohderyhmän määrittelyssä. RETS katsoo myös, että varmuusvankeuden kohderyhmää ja heidän rikollisuutensa erityispiirteitä suhteessa jo tuomittavissa olevaan elinkautiseen vankeuteen ja yhdistelmä-rangaistukseen on miltei mahdotonta arvioida esityksen perusteella.

RETS katsoo, että kohderyhmän ja heidän uusintarikollisuutensa sekä näihin perustuvien sisältötarpeiden arvioimisen tulisi olla huomattavasti huolellisempaa ja yksilöidämpää. RETS katsoo, että mikäli esitystä halutaan edistää, varmuusvankeutta tulisi tarkastella kokonaisvaltaisemmin suhteessa koko seuraamusjärjestelmään ja erityisesti suhteessa elinkautisen vankeusrangaistuksen ja yhdistelmä-rangaistuksen käyttöalaan. Tämä olisi RETS:n näkemyksen mukaan tarkoituksenmukaisinta

tehdä jälleen yhden hallitusohjelmakirjauksen mukaisen osauudistuksen sijaan parhaillaan oikeusministeriössä valmisteltavan kriminaalipoliittisen toimenpideohjelman yhteydessä.

Suomen tuomariliiton mukaan ei ole perusteltua lähteä muuttamaan vaarallisia rikoksentekijöitä koskevaa lainsäädäntöä, kun tällaiselle muutokselle ei ole esitetty sellaisia painavia yhteiskunnallisen tarpeen vaatimuksia, joita perusoikeuksien rajoittaminen edellyttää ja jotka olisivat ilmenneet yhdistelmärangaistuksen säätämisen jälkeen.

Tuomariliitto huomauttaa seuraamusjärjestelmän jo nykyisellään koostuvan useista eri rangaistuslajeista ja oheisseuraamuksista. Mikäli rangaistuslajeja lisätään ja järjestelmä pirstaloituu entistäkin hienojakoisemmaksi ja monimutkaisemmaksi, yhdenvertaisuus rangaistuksia määrättäessä kärsii ja yksittäisen seuraamuslajin käyttöala voi tosiasiansa jäädä varsin kapeaksi. Tuomariliitto pitää varmuusvankeuden käyttöönoton sijaan kannatettavampana vaihtoehtona esimerkiksi yhdistelmärangaistuksen soveltamiskynnyksen alentamista sekä tiettyjen vakavien rikosten enimmäisrangaistusten ja koevapauteen päästämisen ajankohdan uudelleenarviointia.

Rikosseuraamuslaitos ei ota suoraan kantaa varmuusvankeuden käyttöönottoon, mutta kiinnittää huomiota käytössä olevien riskinarviointimenetelmien tarkkuuteen ja luotettavuuteen liittyvään epävarmuuteen. Rikosseuraamuslaitos toteaa, että menetelmät eivät tuota luotettavuudeltaan aukottomia tuloksia etenkin korkean riskin arvioinnissa ja ovat pitkän aikavälin ennustamisessa epätarkkoja. Näin ollen arviointimenetelmät ovat nyt esitettyyn tarkoitukseen jossain määrin epätarkoituksenmukaisia.

Rikosseuraamuslaitos toteaa, että arvioitaessa varmuusvankeuden tarvetta tulisi kiinnittää huomiota siihen, että Suomessa on jo laajasti käytössä elinkautinen vankeusrangaistus sekä lisääntyvässä määrin käytettävä yhdistelmärangaistus. Arviomuistiossa ei ole pohdittu esimerkiksi rikoslain 2 c luvun 9 §:n ehdonalaisen vapauttamisen lykkäämistä koskevan sääntelyn soveltamista. Rikosseuraamuslaitoksen mukaan kyseistä pykälää ei tällä hetkellä juurikaan sovelleta.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo) painottaa, että varmuusvankeuden toteuttamistavat vaihtelevat eri oikeusjärjestelmissä ja että kotimaisen vaihtoehdon tulisi parhaalla mahdollisella tavalla sopia olemassa olevaan sääntelykokonaisuuteen. Krimo katsoo, että kotimainen lainsäädännöllinen lähtötilanne asian arviointiin on kohtalaisen hyvä, koska elinkautisvankien vapauttamismenettelyn yhteydessä on jo kohdattu kysymys ehdonalaiseen

vapautumisen lykkäämisestä, jos riski vakavaan uusintarikokseen on arvioitu korkeaksi. Kansainvälisessä vertailussa omintakeinen yhdistelmärangaistus on ollut osaltaan reaktiota tarpeeseen ottaa huomioon tilanne, jossa on korkea riski vakavan rikoksen uusimisesta. Vaikka yhdistelmärangaistus on ollut käytössä vasta vuodesta 2018 alkaen, sen toiminnasta voidaan jo esittää joitakin alustavia arvioita. Krimo katsoo, että lähtökohdat uudistuksen toteuttamiseen realistisesti ja tietoon perustuen ovat olemassa.

Krimo toteaa, että kuten arviomuistiossa esitetään, voi nähdä tiettyjä perusteita sille, ettei tekijävaarallisuuden liittyviä näkökohtia suljeta kokonaan pois rangaistusten käytössä. Julkisella vallalla on veloitteita torjua sellaisia uhkaavia vakavia rikoksia, jotka ovat ehkä estettävissä puuttamalla vaarallisten rikosentekijöiden vapauteen ja siten mahdollisuuteen kohdistaa toisiin näitä vakavia rikoksia. Turvaamistoimenpiteen tyyppisiin rikosoikeudellisiin seuraamuksiin liittyy kuitenkin edelleen se perustavanlaatuinen ongelma, ettei väkivaltariskin arvio ole täysin validi yksilötasolla, vaan se kertoo pikemmin tietystä tilastollisesta riskistä.

Krimo huomauttaa, että varmuusvankeuden käyttöönoton hyväksyttävyyden vaatii hyvin huolellista asian tarkastelua perus- ja ihmisoikeuksien valossa. Kansalliset mahdolliset lainsäädäntöratkaisut tulee ehdottomasti sovittaa näihin vaatimuksiin. Krimo toteaa, että yksilön oikeuksien ja tulevien rikosten ehkäisemiseen liittyvien turvallisuusnäkökohtien yhteensovittaminen on vaativa tehtävä. On lisäksi otettava huomioon, että varmuusvankeuden käyttöönotto on erittäin periaatteellinen järjestelmätason muutos, jota ei voida tehdä kevein perustein. Esimerkiksi kotimaisessa rikollisuuskehityksessä ei ole mitään sellaisia piirteitä tai kehityskulkuja, jotka sellaisenaan perustelisivat tällaista uudistusta, eikä ennen kaikkea empiiriseen tietoon perustuvia tällaisia seikkoja ole myöskään arviomuistiossa esitetty. Krimo katsoo, että jos lainvalmistelu etenee konkreettisen hallituksen esityksen suuntaan, siinä tulisi tarkastella myös rikollisuustilanteen keskeisiä piirteitä ja niistä nousevia tarpeita tällaisen järjestelmämuutoksen tueksi. Jos varmuusvankeus päätetään toteuttaa, tulisi se tehdä reilusti turvaamistoimenpiteeksi.

Krimo kuitenkin tuo esille, että esitetyt muutokset herättävät vakavia huolia sekä tietoon perustuvan kriminaalipolitiikan että seuraamusjärjestelmän oikeudellisen hyväksyttävyyden näkökulmasta. Krimo katsoo, ettei varmuusvankeuden tarpeellisuudesta esitetä riittävää empiiristä näyttöä, mikä heikentää sen perusteltavuutta. Lisäksi esitetty uudistus on ongelmallinen seuraamusjärjestelmän kehittämisen valtiosääntöisten ja rikosoikeudellisten reunaehtoisten näkökulmasta.

Jatkovalmistelussa tulisi keskittyä ajankohtaiseen tutkimusnäyttöön sekä perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Ennen kaikkea on Krimon mukaan arvioitava, voitaisiinko tavoitteisiin päästä ilman näin laajaa järjestelmätason muutosta.

Krimo katsoo, että olisi perusteltua pohtia, onko järkevämpää kehittää ensisijaisesti yhdistelmärangaistusta ja sen soveltamiskäytäntöä ennen varmuusvankeuden käyttöönottoa. Yhdistelmärangaistus mahdollistaa jo olemassa olevana rangaistuslajina vakavien rikosten uusimisriskin huomioimisen, mutta sen harvinainen käyttö viittaa erittäin korkeaan soveltamiskynnykseen. Tämä puolestaan enteilee sitä, että mikäli varmuusvankeus otettaisiin käyttöön, sen soveltaminen olisi todennäköisesti yhtä harvinaista tai jopa harvinaisempaa. Vaikka varmuusvankeus merkitsisi periaatteellisesti suurta muutosta, on Krimon mukaan aiheellista kysyä, mitä merkittävää lisäarvoa se käytännössä toisi nykyjärjestelmään verrattuna. Jos yhdistelmärangaistuksen soveltamisedellytyksiä tai sen käyttöalaa laajennettaisiin esimerkiksi koskemaan jo ensimmäistä vakavaa väkivaltarikosta ilman aiempaa vankeusrangaistusta ja samalla kehitettäisiin siihen kuuluvaa vankeusajan jälkeistä valvonta-aikaa, voisivatko nämä toimenpiteet jo vastata niihin turvallisuuteen liittyviin huoliin, joita varmuusvankeudella pyritään torjumaan? Tämänkaltaiset muutokset voisivat Krimon mukaan tarjota kevyemmän ja oikeasuhtaisemman sekä perustuslain ja ihmisoikeuksien kannalta vähemmän ongelmallisen vaihtoehdon kuin täysin uuden rangaistuslajin luominen. Ennen varmuusvankeuden käyttöönottoa tulisi arvioida, onko järjestelmän uudistaminen tällä tavalla tarpeellista, vai voidaanko nykyistä järjestelmää kehittää kevyemmällä ja mahdollisesti tehokkaammilla keinoilla.

3.2 Sääntelyvaihtoehdot

Lähes kaikki kahdesta vaihtoehdoisesta sääntelymallista kantansa esittäneistä tahoista pitivät mallia A parempana. Kyseisessä mallissa varmuusvankeuden määrääminen tulisi kyseeseen yhdistelmärangaistuksen jatkeena erillisessä tuomioistuinmenettelyssä. Mallia A pitivät parempana **Rikosseuraamuslaitos, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo), Helsingin käräjäoikeus, Pirkanmaan käräjäoikeus, Matti Tolvanen, Valtakunnansyyttäjän toimisto, Pohjois-Savon käräjäoikeus, Suomen Asianajajaliitto ja Suomen syyttäjähdistys.**

Helsingin hovioikeus pitää molempia malleja ongelmallisina, mutta katsoo malliin B liittyvän vähemmän ongelmia. Kyseisessä mallissa varmuusvankeudesta säädettäisiin oma rangaistuslajinsa.

Syyttäjälaitos pitää vaihtoehtoa A parempana vaihtoehtona. **Syyttäjälaitos** pitää kannatettavana A-mallissa sitä, että säädettäväksi ehdotetun uuden rikoslain 2 c luvun 11 a §:n mukaan Rikosseuraamuslaitos tekisi hakemuksen varmuusvankeudesta. Syyttäjälaitos katsoo, että Rikosseuraamuslaitoksella on reaaliaikainen ja tarvittava asiantuntijuus hakemuksen kriteerien arvioimiseen sekä niiden esittämiseen tuomioistuimelle. Kannatettavaa on myös se, että varmuusvankeudesta päättäminen olisi keskitetty Helsingin hovioikeuteen. Keskittämällä on mahdollista saavuttaa ratkaisujen yhdenmukaisuutta ja kasvattaa ratkaisijan ammattitaitoa.

Syyttäjälaitos pitää oletettavana, että sääntelymallilla B varmuusvankeuden käyttöala jäisi vähäisemmäksi. Toisaalta vaihtoehto B vaikuttaa Syyttäjälaitoksen mukaan rangaistuksena ankarammalta, koska päätös varmuusvankeudesta tehtäisiin jo rangaistusta tuomittaessa. Tällä saattaa olla negatiivisia vaikutuksia tuomitun motivaatioon toteuttaa rangaistusajan suunnitelmaa tai hänen psyykkiseen terveydentilaansa. Syyttäjälaitos katsoo edelleen, että vaihtoehto B vaikuttaa myös vaikeammalta sovittaa yhteen Euroopan neuvoston suositusten ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnan kanssa, joiden mukaan rikoksentehtäjänsä kohdistettu toimenpide ei saa olla luonteeltaan vain rankaiseva, vaan sille on annettava sisältö, jonka tavoitteena on rikoksentehtäjän sopeutuminen yhteiskuntaan.

Rikosseuraamuslaitos pitää esitetyistä vaihtoehdoista A-mallia parempana, mutta kiinnittää huomiota siihen, että keskeisen roolin luominen Rikosseuraamuslaitokselle vankeusrangaistuksen jatkumisessa varmuusvankeutena voi osaltaan vaikeuttaa vankilassa kyseisen vangin kohdalla toteutettavaa kuntoutustoimintaa. Näin on etenkin sen vuoksi, että vaihtoehdon mukainen menettely voi motivoida vankia hakeutumaan tarpeettomiin kuntoutustoimiin vain osoittaakseen vapautumiskelpoisuutensa. Varmuusvankeuden jatkamisen esittämiseen päätyminen voi myös aiheuttaa ristiriitoja vankilan henkilökunnan ja vangin välillä sekä vastareaktion vähentää vangin halukkuutta osallistua kuntouttaviin toimiin jatkossa.

Rikosseuraamuslaitos toteaa myös, että vaihtoehto A:n osalta varmuusvankeuteen tuomittavissa olevien kohderyhmä jäisi varsin suureksi. Rikosseuraamuslaitos ei lähtökohtaisesti pidä tätä toivottavana kehityssuuntana. Sinällään Rikosseuraamuslaitos pitää mallin etuna sitä, että vapauttamista lykättäisiin selkeästi vankeusaikaisten objektiivisten havaintojen ja asiantuntevan arvioinnin yhdistelmän perusteella. Sääntely edellyttäisi oman arviointiprosessin tuottamista Rikosseuraamuslaitoksessa, jotta tunnistettaisiin tilanteet, joissa Rikosseuraamuslaitoksen olisi esitettävä vankeuden jatkumista varmuusvankeutena. Rikosseuraamuslaitos katsoo,

että kynnyksen varmuusvankeuden esittämiselle tulisi olla korkea. Sääntelymallin riskinä on erilaisten tulkintojen muodostuminen siitä, milloin varmuusvankeutta on esitettävä sekä kynnyksen madaltuminen erilaisten tulkintojen myötä.

Vaihtoehto B:n etuna Rikosseuraamuslaitos pitää sitä, että kyse on selkeästi objektiivisin perustein kohdennetusta seuraamuksesta. Rikosseuraamuslaitos pitää sinällään selkeänä sitä, että toimivalta varmuusvankeuteen tuomitsemisen edellytysten arvioinnista olisi tuomioistuimella. Vaihtoehdon riskinä lienee Rikosseuraamuslaitoksen mukaan kuitenkin tarpeettomien varmuusvankeuksien tuomitseminen.

Helsingin käräjäoikeus toteaa, että oikeuskäytännön yhtenäisyys ja oikeusvarmuus puhuvat sen puolesta, että vankilassaoloajan jatkaminen rikosentekijän vaarallisuuden perusteella käsiteltäisiin sekä elinkautisvankien että varmuusvankeuden osalta samassa tuomioistuimessa. Mikäli varmuusvankeuteen määrääminen annettaisiin alioikeuksien tehtäväksi, kuten sääntelymallissa B, tulisivat varmuusvankeuden edellytykset yksittäisten tuomareiden harkittavaksi hyvin harvoin verrattuna siihen, että asiat käsiteltäisiin hovioikeudessa esimerkiksi samalla lainkäyttöosastolla, joka käsittelee myös elinkautisvankien vapauttamismenettelyä koskevia asioita. Tämä seikka puhuu käräjäoikeuden mukaan sääntelymallin A puolesta.

Helsingin käräjäoikeus toteaa, että sääntelymallissa B varmuusvankeuden edellytykset olisivat rikoshistorian osalta tiukemmat kuin yhdistelmärankaistuksen osalta ja sen soveltamisala jäisi tämän vuoksi vähäisemmäksi. Tässä mallissa kysymys varmuusvankeuteen tuomitsemisesta tulisi suhteellisen harvoin käräjäoikeuksissa arvioitavaksi. Kysymys tulisi myös arvioitavaksi koko valtakunnan alueella ja eri hovioikeuspiireissä, mikä asettaa enemmän haasteita oikeuskäytännön yhtenäisyydelle verrattuna siihen vaihtoehtoon, että varmuusvankeudesta päättäisi aina Helsingin hovioikeus. Käräjäoikeus kiinnittää myös huomiota siihen, että myös sääntelymallissa B Helsingin hovioikeus joutuisi käsittelemään varmuusvankeudesta vapauttamista koskevia hakemuksia siinä vaiheessa, kun rikosoikeudenkäynnissä tuomittu varmuusvankeus on päättymässä. Sääntelymallissa B voisi tulla teoriassa määrättäväksi varmuusvankeuksia, joiden osalta varmuusvankeutta ei sääntelymallissa A enää edes haettaisi hovioikeudelta, koska rikosentekijää ei vapauttamishetkellä enää olisi Rikosseuraamuslaitoksenkaan näkemyksen mukaan pidettävä vaarallisenä muille ihmisille. Näin ollen sääntelymallissa B voi ainakin teoriassa aiheutua tarpeettomia varmuusvankeuteen määräämisiä, miltä sääntelymallissa A vältyttäisiin. Nämäkin seikat puhuvat Helsingin käräjäoikeuden mukaan sääntelymallin A puolesta. Yhteenvetona käräjäoikeus toteaa, että sääntelymalli A vaikuttaa selkeämältä ja paremmin nykyiseen seuraamusjärjestelmään istuvalta ottaen huomioon,

että se perustuu jo seuraamusjärjestelmän osana olevaan yhdistelmärangaistukseen ja siihen, että varmuusvankeuden edellytyksiä harkitsisi Helsingin hovioikeus siinä vaiheessa, kun rikoksentehtäjän vapauttaminen on ajankohtaista.

Pirkanmaan käräjäoikeus toteaa, että mikäli katsotaan oikeuspoliittisesti perustelluksi säätää varmuusvankeudesta, käräjäoikeuden käsityksen mukaan arviomuistion malli A on tarkoituksenmukaisempi. Mallin etuna on, että se mahdollistaa varmuusvankeuden harkinnan aina silloin, kun tuomittu on suorittamassa yhdistelmärangaistusta. Yhdistelmärangaistusta käytetään vuositasolla joissakin tapauksissa, jolloin varmuusvankeuden soveltamisala tullee jäämään rajatuksi myös tätä mallia käytettäessä. Pirkanmaan käräjäoikeus katsoo, että arviomuistion malli B asettaa kynnyksen varmuusvankeudelle tarpeettoman korkealle ja on oletettavaa, että malli rajaisi varmuusvankeuden käyttöalan käytännössä olemattomaksi.

Hannu Lauerma ja **Marja Salomaa** pitävät varmuusvankeutta mielekkäänä, hyvin pientä ryhmää koskevana poikkeusratkaisuna, jota tulisi voida eri harkinnan nojalla soveltaa henkilöihin, jotka ovat syyllistyneet vähintään yhteen henkirikokseen ja lisäksi vähintään kahteen henkirikoksen yritykseen. Ryhmä tulisi rajata lisäksi niihin, joilla vakavan väkivaltarikoksen arvioitu todennäköisyys vastaa nykyisen elinkautisvangin väkivaltariskiarvion korkeinta tasoa kolmiportaisella asteikolla.

Matti Tolvanen pitää perustellumpana esitettyä mallia A, jossa varmuusvankeus olisi yhdistelmärangaistuksen jatkona. Sääntely olisi selkeämpi verrattuna malliin, jossa varmuusvankeus olisi yhdistelmärangaistuksen ohella itsenäisenä rangaistusmuotona. Varmuusvankeudesta päättäisi joka tapauksessa tuomioistuimien.

Arviomuistiossa on katsottu, että mallissa B varmuusvankeuteen tuomittavien joukko olisi suppeampi kuin mallissa A, jossa periaatteessa kaikkien yhdistelmärangaistukseen tuomittujen rangaistus voisi jatkua varmuusvankeutena, laissa säädettyjen edellytysten täytyessä. Tolvanen katsoo, että ero on kuitenkin vain potentiaalissa. Hyvin perusteiden voidaan Tolvasen mukaan olettaa, ettei varmuusvankeuteen loppujen lopuksi määrättäisi enempää yhdistelmärangaistusta suorittavia verrattuna siihen, kuinka moni syytetty tuomittaisiin erilliseen varmuusvankeusrangaistukseen. Näin ollen vankimäärän kasvu voisi olla molemmissa malleissa jokseenkin sama, eikä kovin merkittävä. Tolvanen katsoo, että mallin B etuna olisi parempi ennakoitavuus. Tuomittu tietäisi jo ennen rangaistusajan alkamista rangaistuksen päättymisajankohdan, joka mallissa A olisi erillisen harkinnan varassa. Tolvanen toteaa vielä, että kuten arviomuistiossa on

todettu, on perustellumpaa perustaa arvio tuomitun vaarallisuudesta tietoon, joka on käytettävissä harkittaessa vapauttamista verrattuna siihen, että arvio perustuisi sitä huomattavasti aikaisempaan tuomitsemisen ajankohtaan.

Suomen syyttäjähdistys pitää parempana sääntelymallina vaihtoehtoa A, sillä se linkittyisi jo voimassa olevaan sääntelyyn yhdistelmärangaistuksesta ja antaisi mahdollisuuden arvioida rikoksenteelijää ja tämän vaarallisuutta joustavasti myöhemminkin kuin ainoastaan tuomion antamisen aikaan. Vangin suhtautuminen toisiin ihmisiin ja hänen kasvamisensa tai jopa parantumisensa voitaisiin ottaa huomioon ajan kuluessa.

Suomen Asianajajaliitto katsoo, että A-vaihtoehdon voidaan nähdä johtavan oikeudenmukaisempiin ja tarkoituksenmukaisempiin päätöksiin kuin vaihtoehdon B mallissa, jossa päätös varmuusvankeudesta tehtäisiin jo tuomiota annettaessa. Asianajajaliitto toteaa, että vaihtoehto A:n etuna on myös sen mahdollistama vapautumisen asteittaisuus. A-mallissa yhdistelmärangaistuksesta vapauduttaisiin lähtökohtaisesti ensin vuoden kestäväälle valvonta-ajalle, mikäli vankeusajan jatkamista varmuusvankeutena ei haeta. B-mallissa sen sijaan asteittaisuus puuttuu, minkä voidaan nähdä lisäävän uusintarikollisuuden riskiä.

Suomen Asianajajaliitto katsoo, että lakiehdotuksessa tulee huomioida riittävällä tavalla varmuusvankeuden erot yhdistelmärangaistukseen verrattuna. Varmuusvankeuden täytyy olla käytettävissä vain kaikkein vaarallisimmille rikoksenteijöille, joiden kohdalla pelkän yhdistelmärangaistuksen tuomitseminen ei ole riittävä toimenpide ehkäisemään tulevia väkivallantekoja. Siten tämän kriteerin täyttymiseen tulee asettaa riittävän selkeät ja tiukkarajaiset kriteerit, jotka edellyttävät vielä yhdistelmärangaistukseen tuomitsemista korkeampaa ja vakava-asteisempaa uusintariskiä.

Asianajajaliitto katsoo, että arviomuistiossa esitetystä poiketen hakemus varmuusvankeuteen määräämisestä tulisi ratkaista ennen yhdistelmärangaistuksen vankeusajan täyttymistä. Arviomuistiossa esitetty malli voi johtaa tilanteisiin, joissa tuomittu ei tiedä, milloin hänen vankeusaikansa päättyy. Epävarmuus heikentää vangin oikeusturvaa ja on lisäksi omiaan heikentämään luottamusta oikeusjärjestelmään. Tilanteessa, jossa hakemus varmuusvankeuteen määräämisestä hylätään, vapautuu vanki arviomuistion ehdotuksen mukaan valvonta-ajalle kuuden kuukauden kuluttua päätöksen saatua lainvoiman, ellei päätöksessä ole määrätty tätä myöhäisempää vapautumisaikaa. Muistiossa menettelyä verrataan elinkautisvangin vapauttamismenettelyyn, jossa vapautumisaika määritellään vapauttamispäätöksen yhteydessä. Elinkautisvangin vapauttamiseen tarvittavaa aikaa perustellaan tarpeella järjestää vapautumisen

ja siihen liittyvän valvonnan täytäntöönpanoa. Asianajajaliitto katsoo, että tilanteessa, jossa varmuusvankeudelle ei ole katsottu olevan lain mukaisia edellytyksiä, on kuuden kuukauden pituinen lisäaika vankeudessa varsin pitkä. Lisäksi on huomattava, että elinkautisvangilla ei ole alun perinkään tiedossa vapautumispäivää, joten varmuusvankeuden määräämismenettely ja elinkautisen vankeuden vapauttamismenettely eivät ole toisiinsa verrattavissa luottamuksensuojaperiaatteen näkökulmasta tarkasteltuna.

Pohjois-Savon käräjäoikeus haluaa kiinnittää B-mallin osalta lainsäätäjän huomiota erityisesti siihen, että mikäli sääntelymallissa ehdotetun mukaisesti varmuusvankeus tulisi arvioitavaksi jo pääasian yhteydessä, lisäksi tämä merkittävästi Syyttäjälaitoksen ja käräjäoikeuden työkuormaa usein jo muutenkin työläään pääasian ratkaisemisen yhteydessä. Lisäksi on otettava huomioon, että kyseisessä soveltamistilanteessa on rikoksenteikijä lähes poikkeuksetta vangittuna, jolloin selvitysten hankkimiselle ja laatimiselle on varsin rajallinen aikataulu. Pohjois-Savon käräjäoikeus huomauttaa, että tuomioistuimen ratkaisulla olisi mallin B tilanteessa kauaskantoiset vaikutukset rikoksenteikijän vapautumisen kannalta, joten selvityksen laatimiselta ja sen perusteella tehtävältä ratkaisuharkinnalta voidaan edellyttää erityistä huolellisuutta. Käräjäoikeus pitää myös tarpeellisena huomauttaa, että kun sääntelyn tarkoituksena on erityisesti suojata muita ihmisiä rikoksenteikijän aiheuttamalta vaaralta tämän vapauduttua, on henkilön vaarallisuus saattanut muuttua vapautumishetkellä suuntaan tai toiseen siitä, mitä se on ollut tuomitsemishetkellä. Tällöin tuomitsemishetken mukainen riskiarviointi voi olla luonnollisesti jo vanhentunut rangaistusajan päättyessä, jolloin henkilön vaarallisuus olisi syytä arvioida joka tapauksessa uudelleen.

Pohjois-Savon käräjäoikeus toteaa edelleen, että lainvalmistelua jatkettaessa tulisi myös ottaa huomioon, että varmuusvankeudella on tavanomaista merkittävämpiä ja kauaskantoisempia vaikutuksia yksilön vapauteen, jolloin asioita käsitteleville virkamiehille tulisi kertyä riittävässä määrin osaamista ja kokemusta kyseisen seuraamuksen soveltamisesta ja siihen liittyvistä erityispiirteistä. Kysymys on varsin erityyppisestä seuraamuksesta, kuin mitä nykyisen seuraamusjärjestelmän käytössä on. Kun otetaan huomioon arviomuistiossa esitetyt arviot vuosittaisista soveltamismääristä, ei odotettavissa olevia soveltamistilanteita tule valtakunnallisesti olemaan kuin joitakin kymmeniä vuodessa. Pohjois-Savon käräjäoikeus toteaa, että tämä tarkoittaisi käräjäoikeuksittain vain yksittäisiä soveltamiskertoja vuosittain. Tällöin ei yksittäiselle käräjätuomarille tai syyttäjälle pääse muodostumaan sellaista asian laadun kannalta tarkoituksenmukaista osaamista, jota voisi keskitetyn oikeuspaikan vaihtoehdossa syntyä. Tämäkin huomioon ottaen pitää Pohjois-Savon käräjäoikeus lainsäädännön kehittämistä mallin A pohjalta varteenotettavampana vaihtoehtona. Lisäksi mallia A puoltaa käräjäoikeuden

näkemyksen mukaan myös Helsingin hovioikeuden kokemus elinkautisvankien vapauttamiseen liittyvistä käsittelyistä. Edelleen mallin A puolesta puhuu myös se, että siinä varmuusvankeuden tarpeellisuutta tarkastellaan lähempänä mahdollista vapautumisajankohtaa, jolloin päätöksenteon tukena tehtävät selvitykset ovat ajantasaisempia kuin mallissa B ja siten päätöksenteko perustuu varsin herkässä perus- ja ihmisoikeuksia koskevassa soveltamistilanteessa rikoksenteikijän vapautumishetkiseen riskiarvioon.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo) pitää mallia A kahdesta vaihtoehdosta parempana. Ongelmana on toki se, että riskinarviointia joudutaan saman henkilön kohdalla tekemään jo toiseen kertaan (ensin yhdistelmä-rangaistuksen tuomitsemisen ja toistamiseen varmuusvankeuteen määrittämisen yhteydessä), mutta tämä ei ole vältettävissä. Yhdistelmä-rangaistukseen tuomittu henkilön kohdalla malli A tuottaa Krimon näkemyksen mukaan merkittävän oikeusturvaongelman, sillä tuomittu ei siinä vaiheessa voi tietää, tullaanko hänet myöhemmin tuomitsemaan varmuusvankeuteen. Jos joku tuomitaan taposta 10 vuoden yhdistelmä-rangaistukseen, hän ei todellisuudessa tiedä vapautumispäiväänsä. Tällainen yhdistelmä-rangaistus muistuttaa varsin paljon elinkautista vankeutta. Tämä vapautumisen ennakoimattomuus voi Krimon mukaan vaikuttaa heikentävästi pyrkimykseen kuntoutua yhdistelmä-rangaistuksen aikana.

Krimo toteaa, että mallissa B varmuusvankeus olisi itsenäinen turvaamistoimenpiteen luonteinen rangaistus, joka määrättäisiin jo ensi vaiheessa. Tämä vaihtoehto toisi mukanaan hankaluuksia määrittellä yhdistelmä-rangaistuksen ja varmuusvankeuden keskinäissuhdetta tuomioistuimen päättäessä seuraamuksen valinnasta, ja se myös hämärtäisi varmuusvankeuden asemaa turvaamistoimenpiteenä, koska sen täytäntöönpano kuitenkin huomattavasti muistuttaisi tavanomaista vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa, aivan kuten yhdistelmä-rangaistuksenkin täytäntöönpano sitä muistuttaa.

Sisäministeriö ei ota kantaa siihen, kumpi malli mahdollisesti tulisi toteuttaa, mutta katsoo, että varmuusvankeuden soveltamisalan tulisi olla verrattain suppea. Varmuusvankeuden mahdollistavien rikosten tulisi sisäministeriön näkemyksen mukaan kuitenkin käsittää myös muita henkilön henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia kuin vain henkirikokset.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) ei ota lausunnossaan suoranaisesti kantaa esitettyihin malleihin, mutta toteaa, että ylipäätään yhdistelmä-rangaistuksen muuttamista ja laajentamista näin nopeasti ei voida pitää perusteltuna, koska vuonna 2018 voimaan tulleesta yhdistelmä-rangaistuksesta ei ole vielä voitu tehdä tosiasiallista seurantatutkimusta taikka selvitystä sen vaikuttavuudesta.

Helsingin hovioikeus katsoo, että sikäli kuin varmuusvankeus ehdotetaan otettavaksi käyttöön, perusteltua on, että sääntelymallista riippuen sen määrääminen (sääntelymalli A) tai siitä vapauttaminen (sääntelymalli B) tapahtuu arviomuistiossa esitetyllä tavalla ensiasteena Helsingin hovioikeudessa. Helsingin hovioikeus katsoo, että mikäli valmistelua jatketaan yhdistelmärangaistusta koskevan vankeusajan jatkamiselle rakentuvan ehdotuksen (sääntelymalli A) pohjalta, laissa olisi säädettävä myös niistä edellytyksistä, joiden perusteella Rikosseuraamuslaitos ylipäätään harkitsee hakemuksen jättämistä tuomioistuimelle vankeusajan jatkamiseksi varmuusvankeutena.

3.3 Yhdistelmärangaistuksen ja varmuusvankeuden ulottaminen ensikertalaisiin

Mahdollisuutta tuomita ensikertalainen rikoksenteekijä yhdistelmärangaistukseen ja varmuusvankeuteen pitivät perusteltuna **Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo)**, **Matti Tolvanen**, **Pirkanmaan käräjäoikeus**, **Pohjois-Savon käräjäoikeus**, **Sisäministeriö** ja **Suomen syyttäjäyhdistys**. Enemmän tai vähemmän varauksella ehdotukseen suhtautuivat **Helsingin hovioikeus**, **Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)** sekä **Suomen tuomariliitto**. Varmuusvankeuden ulottamista alaikäisiin kritisoivat **sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö**, **Rikosseuraamuslaitos** sekä **RETS**. Suomen Asianajajaliitto kannatti alaikäisten osalta osin Ruotsissa ehdotettua mallia, jonka mukaan varmuusvankeutta ei voitaisi tuomita alaikäisenä tehdystä rikoksesta, mutta alaikäisenä tehdyt rikokset voitaisiin huomioida osana rikoshistoriaa koskevaa edellytystä.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo) katsoo, että ehdotettu laajennus on perusteltu, mutta samalla on tarpeen korostaa erittäin korkeita vaatimuksia yhdistelmärangaistuksen käytössä, jollei taustalla jo ole aikaisempia rikostuomioita.

Pirkanmaan käräjäoikeus katsoo, että on täysin mahdollista, että vakavista ja väkivaltaisuutta osoittavista rikoksista syytettyä ei ole aikaisemmin tuomittu vastaavista teoista, mutta yhdistelmärangaistuksen määräämiselle on siitä huolimatta painavat perusteet. Käräjäoikeus katsoo siten, että lainsäädännössä tulisi mahdollistaa yhdistelmärangaistuksen määrääminen siten kuin arviomuistiossa on esitetty.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) pitää ongelmallisena yhdistelmä-rangaistuksen laajentamista ensikertalaisiin ja toteaa, että vaarallisuusarvion luotettavuus kohderyhmässä, jossa ei ole todistetuksi aikaisempia rikostuomiota, on vielä tavanomaistakin epävarmempaa, koska yksi keskeinen osoitus vaarallisuudesta puuttuu.

Helsingin hovioikeus katsoo, että siltä osin kuin on kysymys ensikertalaisten varmuusvankeuteen määräämisestä, jatkovalmistelussa on syytä selvittää arviomuistiossa tarkoitettua vakavan rikoksen ”poikkeuksellisuutta” varmuusvankeuteen määräämisen edellytyksenä, sekä arvioida tämän tarpeellisuutta ylipäänsä. Hovioikeus toteaa, että on hyvä panna merkille, että arviomuistiossa esitetyt perustelut varmuusvankeuden käyttämisestä eristämistarkoitukseen voisivat päteä yhtä lailla jopa henkilöön, joka ei vielä ole edes tehnyt yhtään rikosta.

Helsingin käräjäoikeus kiinnittää lausunnossaan huomiota siihen, että ehdotetussa A-mallissa yhdistelmärangaistusta koskevaa säännöstä ehdotetaan laajennettavaksi koskemaan myös ensikertalaisia. Tältä osin ehdotetun uuden RL 2 c luvun 11 §:n 3 momentin osalta käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, että ehdotuksen mukaan yhdistelmärangaistuksen lisäedellytyksenä ensikertalaisten osalta olisi myös, että rikoksen luonne ja tekotapa ilmentävät rikoksenteijässä erityistä vaarallisuutta. Käräjäoikeus huomauttaa, että pykälän 2 momentin 3 kohdan mukaan yhdistelmärangaistuksen edellytyksenä on aina, että rikoksesta ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisessa selvityksessä arvioidun korkean uusimisriskin perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että rikoksenteijä syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Ehdotetussa uudessa 3 momentin lisäedellytyksessä mainitut seikat vaikuttaisivat siten tulevan arvioitavaksi jo pykälän 2 momentin 3 kohdan nojalla. Helsingin käräjäoikeus katsoo, että ehdotetun 3 momentin lisäedellytyksen tarpeellisuutta tulee arvioida mainittu huomioon ottaen. Muutenkin mahdollisuuksia yhdistelmärangaistusta koskevan RL 2 c luvun 11 §:n säännöksen selkeyttämiselle ja tiivistämiselle on syytä selvittää.

Matti Tolvanen pitää perusteltuna sitä, että yhdistelmärangaistukseen ja varmuusvankeuteen voitaisiin tuomita myös tilanteissa, joissa syytettyä ei olisi tuomittu aiemmin vakavasta rikoksesta. Ehdotettu sääntely muuttaisi nykyistä oikeustilaa. Muutos on Tolvasen mukaan perusteltavissa, vaikka väkivaltariskin arvioinnin voidaan olettaa olevan vaikeampaa tilanteessa, jossa syytetty ei ole aiemmin syyllistynyt vakaviin rikoksiin verrattuna siihen, että hän on jo aiemmin sellaisiin rikoksiin syyllistynyt.

3.4 Alaikäisten rikosentekijöiden asema

Arviomuistiossa on esitetty, että varmuusvankeus olisi mahdollinen myös alaikäisenä tehdyistä rikoksista, jos tuomittava teko on vakava, ja erityisesti, jos alaikäinen on ehtinyt syyllistyä useisiin vakaviin rikoksiin.

Alaikäisiä koskevaa ehdotusta pitivät vähintäänkin mahdollisena **Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo), Sisäministeriö ja Suomen syyttäjähdistys**. Varauksellisesti tai selkeän kriittisesti ehdotukseen suhtautuivat **sosiaali- ja terveysministeriö, Rikosseuraamuslaitos, RETS, Helsingin hovioikeus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos** sekä **Suomen tuomariliitto. Suomen Asianajajaliitto** kannatti alaikäisten osalta osin Ruotsissa ehdotettua mallia, jonka mukaan varmuusvankeutta ei voitaisi tuomita alaikäisenä tehdystä rikoksesta, mutta alaikäisenä tehdyt rikokset voitaisiin huomioida osana rikoshistoriaa koskevaa edellytystä.

Krimo pitää periaatteellisesti vaikeana kysymyksenä sitä, tulisiko avata tie myös varmuusvankeuden käyttöön, kun kyse on alaikäisenä tehdyistä rikoksista. Krimo katsoo, että sinänsä voi olla perusteltua, ettei tätä mahdollisuutta suljeta kokonaan pois, mutta kynnyksen on syytä olla niin korkealla, ettei käytännössä tällaista tilannetta tulisi juuri koskaan vastaan.

Sisäministeriö kiinnittää huomiota lapsen edun arvioimiseen YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaisesti tarkasteltaessa alaikäisen henkilön määräämistä varmuusvankeuteen. Sisäministeriö pitää kuitenkin perusteltuna arviomuistiossa esitettyä näkemystä siitä, että yhteiskunnan suojelutarve tulisi voida ulottaa myös nuoren iän vaatiman erityiskohtelun edelle erittäin vakavissa rikostapauksissa. Sisäministeriö toteaa, että varmuusvankeuden käyttäminen alaikäisten henkilöiden kohdalla edellyttää tarkempaa vaikutusten arviointia asian jatkovalmistelussa.

Suomen syyttäjähdistys toteaa, että vaikka ehdotusta voidaan pitää ankarana, varmuusvankeus tulisi olla mahdollinen myös alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Myös alle 18-vuotias voi tosiasiallisesti olla erittäin vaarallinen eikä häntä pitäisi päästää vapaaksi sen enempiä kuin täysi-ikäistäkään, jos tiedetään, että hän heti tappaa tai tekee jonkin muun vakavan väkivaltarikoksen. Kuitenkin on sanomattakin selvää, että alle 18-vuotiaan tapauksessa kriteerien on oltava tiukat eikä niitä sovellettaisi kuin poikkeuksellisesti. Syyttäjähdistys toteaa edelleen, että varmuusvankeus voidaan aina lopettaa, jos se arvioidaan rikosentekijän kasvamisen tai jonkinlaisen parantumisen myötä perustelluksi.

Syyttäjähdistys katsoo, että jos lainsäätävä päätyy siihen, että alle 18-vuotiaana tehdyistä teoista voidaan tuomita varmuusvankeus, on tärkeää valmistelussa kiinnittää huomiota keinoihin, joilla paluuta yhteiskuntaan voitaisiin edistää. Syyttäjähdistys toteaa vielä, että varmuusvankeuden mahdollisuus myös alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista antaisi tehokkaan työkalun erityisesti rikollisverkostoja vastaan, joissa alaikäisiä – ja jopa alle 15-vuotiaita – rekrytoidaan vakavien väkivaltarikoksien tekemistä varten juuri lievien rangaistusten vuoksi. Jo pelkkä tieto tästä mahdollisuudesta voisi yhdistyksen näkemyksen mukaan ennaltaehkäistä nuorten rekrytoimista.

Sosiaali- ja terveysministeriö katsoo, että jatkovalmistelussa, ehdotetun sääntelyn vaikutuksia tarkemmin arvioitaessa, olisi tuotava esiin, millä tavoin varmuusvankeus muuttaisi lapsen vankeusajan roolia sekä vaikuttaisi lapsen kanssa työskentelyyn niin vankeusaikana kuin sen jälkeen, ja erityisesti työntekijöiden sekä lapsen käsityksiin työskentelyn tavoitteista. Ministeriö pohtii, onko riskinä, että työskentelyn painopiste siirtyisi varmuusvangin roolin myötä liiaksi sen arvioimiseen, onko lapsi vaarallinen muille ihmisille ja yhteiskunnalle sen sijaan, että vankeusaikana tuetaan lapsen kokonaisvaltaista kehitystä sekä kasvua itsenäistymiseen ja rikoksettomaan elämään.

Sosiaali- ja terveysministeriö huomauttaa, että varmuusvankeuteen tuomitun rooli voi olla stigmatisoiva ja kielteisellä tavalla vahvistaa lapsen kokemusta yhteiskuntaan sopeutumattomana ja siitä eristettynä yksilönä. Myös vakaviin rikoksiin syyllistyneet lapset tulee nähdä ensisijaisesti lapsina, joiden kasvun ja kehityksen turvaaminen luo edellytykset heidän itsenäistymiselleen ja syrjäytymisen ehkäisyyn. Jatkovalmistelussa olisi arvioitava varmuusvankeuteen tuomitsemisen sekä varmuusvankeudesta vapautumisen edellytyksiä erikseen aikuisten ja lasten osalta. Lapsen edun lähtökohtana ei voida pitää hänen eristämistään. Tästä syystä jatkovalmistelussa tulisi arvioida laajasti erilaisia mahdollisuuksia, joilla vältetään lapsen tuomitseminen varmuusvankeuteen.

Sosiaali- ja terveysministeriö huomauttaa, että lapsen oikeuksien komitea on myös yleiskommentissaan nro 24 (CRC/C/GC/24, kohta 81) viitannut YK:n erityisraportoijan raporttiin, jossa on todettu, että pitkät rangaistukset, kuten peräkkäiset rangaistukset, ovat selvästi suhteettomia ja siten julmia, epäinhimillisiä ja halventavia, kun ne kohdistuvat lapseen (A/HRC/28/68, kohta 74). Edelleen komitea suosittelee painokkaasti, että sopimusvaltiot poistavat kaikki elinkautisen vankeusrangaistuksen muodot, myös rangaistukset, joiden kesto ei ole määritelty, kaikilta rikoksilta, joita ovat tehneet rikosentekohetkellä alle 18-vuotiaat henkilöt. Kuten arviomuistiossa viitataan, komitea on kehottanut Norjan valtiota saattamaan nuorisorikosoikeusjärjestelmänsä täysin yleissopimuksen

ja muiden asiaankuuluvien velvoitteiden sekä standardien mukaiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö katsookin, että voimassa olevan sääntelyn vaikuttavuutta ja sen kehittämismahdollisuuksia tulee kartoittaa riittävästi, ennen kuin siirrytään merkittävällä tavalla uudenlaisen rangaistuksen, varmuusvankeuden, käyttöönottoon lasten kohdalla.

Rikosseuraamuslaitoksen näkemyksen mukaan alaikäisiä vankeja ei tulisi missään tapauksessa voida tuomita varmuusvankeuteen. Alaikäisten lasten kehitys on vielä kesken, ja muutos myönteiseen (kuten myös kielteiseen) tapahtuu varsin nopeasti.

Suomen Asianajajaliitto korostaa, että lapsen oikeudellisen erityisaseman vuoksi ehdotus vaatii näiltä osin vielä erityisen huolellista tarkastelua. Ehdotusta tulisi peilata etenkin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattuihin lapsen oikeuksiin sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean suosituksiin. Komitea on vuonna 2019 antamassaan lapsen vangitsemisen edellytyksiä koskevassa yleiskommentissaan nro 24 korostanut, että lapseen kohdistuvista rikosoikeudellisista seuraamuksista päätettäessä tulee sopimusvaltioiden pyrkiä vapaudenriiston vähentämiseen ja pitää sitä vain viimesijaisena keinona.

Asianajajaliitto katsoo, että myös siinä tapauksessa, että alaikäisenä tehdyistä rikoksista määrättävä varmuusvankeus tosiasiallisesti toteutuisi vasta lapsen täysi-ikäistyttyä, tulisi varmuusvankeuden kriteereitä harkittaessa huomioida alaikäisenä tehtyjen tekojen oikeudellinen asema. Asianajajaliitto toteaa, että arviomuistiossa esille tuoduin tavoin Ruotsissa tehdyn ehdotuksen mukaan varmuusvankeutta vastaavaa turvallisuusrangaistusta ei voitaisi tuomita rikoksista, jotka henkilö on tehnyt alle 18-vuotiaana. Tätä ennen tehdyt rikokset voisivat kuitenkin tulla otetuiksi huomioon turvallisuusrangaistuksen rikoshistoriaa koskevassa edellytyksessä, mikäli siihen arvioitaisiin olevan erityisiä syitä. Asianajajaliiton käsitys on, että vastaavaa mallia tulisi soveltaa myös Suomessa.

Rikoksetoman elämän tukisäätiö (RETS) vastustaa varmuusvankeuden kohdistamista alaikäisiin ja katsoo, että lapsiin kohdistettavaa yhteiskunnallista erityiskohtelua tulisi arvioida rankaisemisen sijaan erityisten alaikäiselle ja tämän perheelle tarjottavien tukitoimenpiteiden edistämiseksi palvelujärjestelmää ja lastensuojelullisia toimenpiteitä kehittämällä.

RETS tuo esille, että erityisestävyyden näkökulmasta kansainvälinen tutkimus osoittaa vankilassaoloajan sosiaalisena kokemuksena, jolla saattaa olla jopa on kriminogeenisiä, eli yksilön uusimisriskiä lisääviä vaikutuksia (Cullen, Jonson, and Nagin 2011, p. 535). Nuorten kohdalla ehdottoman vankeuden käytön on huomattu altistavan suuremmalle uusimisen todennäköisyydelle juuri siinä

rikosluokassa, josta he suorittavat ensimmäistä vankeusrangaistustaan (Ouss 2011; Damm and Gorinas 2016; cf. Harris, Nakamura, and Bucklen 2018 s. 363–364). RETS toteaa edelleen, että myöskään suomalaisessa tutkimuksessa ei niin ikään ole löytynyt todisteita, joiden mukaan vankeuden käyttö olisi vähentänyt 18–39-vuotiaiden mieshenkilöiden rikosten uusimista. Päinvastoin tulokset osoittivat linjassa aikaisempien johtopäätösten kanssa, jopa uusintarikollisuuden lisääntymistä tietyissä rikoksenteikijäryhmissä. Nuorten osalta havaittiin, että vangittujen 18–24-vuotiaiden rikosten uusimisluvut olivat tasaisesti paljon korkeammat kuin vastaavat määrät vanhemmilla rikoksenteikijöillä. Nämä havainnot viittaavat tutkijoiden mukaan siihen, että ensimmäinen vankeusrangaistus joko lisäsi uusintarikollisuutta tai sillä ei ollut vaikutusta käyttäytymiseen ollenkaan. Vangitseminen näytti olevan erityisen haitallinen nuorille rikoksenteikijöille, eikä ehdottoman vankeuden käytölle löydetty ainoatakaan hyödyllistä ulottuvuutta. (Siren & Savolainen in *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention: No Evidence of Specific Deterrence under Penal Moderation: Imprisonment and Recidivism in Finland* 2013, s. 80).

Helsingin hovioikeus suhtautuu kriittisesti siihen, että varmuusvankeus olisi mahdollista määrätä alaikäiselle rikoksenteikijälle, vieläpä lain tasolla aivan samanlaisin edellytyksin kuin aikuiselle. Arviomuistion ehdotus mahdollisuudesta tällaiseen seuraamukseen hyvin poikkeuksellisissa tapauksissa (eli esimerkiksi tilanteessa, jossa kyse on vakavasta teosta ja alaikäinen on ehtinyt syyllistyä useisiin vakaviin rikoksiin), on hovioikeuden näkemyksen mukaan alaikäisen vapaudenrajoituksen laatuun nähden hyvin arvostuksenvarainen ja yleinen. Jatkovalmistelussa asiaa tulee hovioikeuden mukaan vähintäänkin arvioida erityisen tarkasti, kuten arviomuistiossa erikseen todetaankin.

3.5 Vapautumisen edellytykset ja vapauttamismenettely

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia katsoo, että luonnostellut menettelyt, kuten nykyinen elinkautisvankien vapauttamismenettelykin, asettavat Rikosseuraamuslaitoksen varmuusvankeutta ja elinkautisvangin vapauttamista koskevassa oikeudenkäynnissä rooliin, joka on sen muihin lakisääteisiin tehtäviin verrattuna epätyypillinen. Lausunnossa katsotaan, että rikosasioissa yleisesti toimivaltaista syyttäjää voitaisiin pitää luontevampana asiaan osallisena ainakin silloin, kun oikeuskäsittely painottuu vangin rikoshistoriaan sisältyvien tekojen vahingollisuuden ja vaarallisuuden sekä tekijän syyllisyyden arviointiin.

Suomen Asianajaliitto toteaa, että arviomuistiossa on nostettu esille kysymys siitä, tulisiko Rikosseuraamuslaitoksen tietyin väliajoin saattaa varmuusvankeuden edellytykset tuomioistuimen käsiteltäväksi tilanteessa, jossa tuomittu itse ei ole näin menetellyt. Asianajaliitto kannattaa ehdotettua menettelyä ja pitää sitä tarpeellisena tuomitun oikeussuojan varmistamiseksi. Tuomittujen tosiasialliset mahdollisuudet saattaa varmuusvankeuden edellytysten arviointi itsenäisesti tuomioistuimeen voivat olla rajalliset ja lisäksi epäyhdenvertaiset esimerkiksi tuomittujen henkilökohtaisista ominaisuuksista ja valmiuksista johtuen.

Asianajaliitto pitää erityisen tärkeänä, että varmuusvankeuden käyttöönottoa koskevassa menettelyssä huomioidaan oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja oikeusturvaa koskevat oikeudet. Lisäksi vangeilla tulee olla käytännössä mahdollisuus valittaa heitä koskevista rajoituksista tuomioistuimeen.

Asianajaliitto nostaa lausunnossaan esille myös kansainvälisistä ihmisoikeusvelvoitteista nousevia seikkoja, kuten että vapaudenmenetyksen jatkaminen edellyttää niiden mukaisesti oikeudellisia perusteita, kuten konkreettista ja todellista uhkaa yleiselle turvallisuudelle. Vaarallisuuden arvioinnin tulee perustua puolueettomiin ja objektiivisiin asiantuntijalausuntoihin. Jokaista tapausta tulee arvioida kokonaisuutena, jossa jokaisen ennalta määritetyn kriteerin tulee täyttyä. Täten kyetään varmistamaan, että lakimuutoksen tuoma uudistus kohdistuu vain kaikkein vaarallisimpiin yksilöihin.

Helsingin hovioikeus toteaa, että arviomuistiossa varmuusvankeuteen määräämistä koskeva tuomioistuinmenettely (erityisesti sääntelymalli A) ja sitä koskeva harkinta ovat vielä käytännössä pohtimatta. Hovioikeus haluaa kuitenkin jo tässä vaiheessa kiinnittää huomiota siihen, että ainakaan yhdistelmärankaistusta koskevan vankeusajan jatkamisen (sääntelymalli A) edellytykset eivät ole verrattavissa nykyiseen elinkautisvangin vapauttamisharkintaan. Kuten arviomuistiossa todetaan, elinkautisvangin vapauttamismenettelyssä keskeisin arvioitava seikka on se, onko elinkautisvangin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista tuomitut vankeusrangaistukset elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu vankilassaoloaikana. Sen sijaan esimerkiksi riskiarvio on ainoastaan osa tämän lähtökohtaisen arvioinnin ohella huomioitavia seikkoja ja aineistoa. Hovioikeus kiinnittää huomiota siihen, että yhdistelmärankaistusta koskevan vankeusajan jatkamiselle rakentuva ehdotus (sääntelymalli A) ei sisällä ollenkaan nimenomaista viittausta siihen rikokseen, josta henkilö on tuomittu. Käytännössä keskeisin arvioinnin väline ratkaisuharkinnassa olisi siten yksin riskiarvio. Tämä merkitsisi käytännössä kokonaan uudenlaista ja epätyypillistä tehtävää varmuusvankeudesta määräävälle tuomioistuimelle, mistä syystä sen edellytyksistä tulisi säätää ehdotettua selvästi tarkemmin.

Rikoksettoman elämän tukisäätiö (RETS) nostaa lausunnossaan esille arviomuistiossa olevan ehdotuksen, jonka mukaan varmuusvankeuteen määräämistä ja siitä vapauttamista harkittaessa yhtenä seikkana olisi tuomitun sitoutuminen noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja. RETS huomauttaa, että käytännössä lääkehoidon mahdolliseksi sivuvaikutuksiksi on katsottu mm. muutokset vangin henkilökohtaisissa ominaisuuksissa. Näin olleen lääkehoidolla on katsottu olevan useita kytkentöjä perusoikeuksiin. Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Edelleen säännöksessä on kvalifioitu lakivaraus, jonka mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Esityksellä on liittymäkohtia myös perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Ehdotusten valtiosääntöoikeudellisessa arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota myös vangin suostumuksen merkitykseen lääkehoidon edellytyksenä. RETS tuo esille, että ehdotettua sääntelyä voitiin lakia valvotusta koevapaudesta säädettyä pitää perustuslakivaliokunnan linjausten mukaisena, jos seksuaalirikoksesta tuomitun vangin päästäminen valvottuun koevapauteen ei olisi kaikissa tilanteissa poissuljettua, vaikka henkilö ei sitoutuisikaan lääkehoitoon. Tämä edellyttäisi kuitenkin sitä, että kaikki muut laissa asetetut edellytykset täyttyisivät (HE 140/2012). RETS katsoo, että varmuusvankeuden yhteydessä suostumuksen antajan oikeusturva ja suostumuksen merkitys on vieläkin korostuneempi, koska kyse olisi hänen ehdonlaisesta vapautumisestaan. RETS huomauttaa, että nyt puheena olevassa esityksessä lääkehoidon lisäämisen perusoikeudellista arviointia ei ole tehty lainkaan.

Hannu Lauerma ja **Marja Salomaa** katsovat, että koska todellinen muutos, joka johtaa olennaiseen väkivaltariskin vähenemiseen on aina hidas prosessi, ei arviota varmuusvankeuden jatkamisesta tule tehdä useammin kuin joka kolmas vuosi.

3.6 Vankeusaikaiset tukitoimet ja vapautumisen jälkeinen valvonta

Helsingin hovioikeus huomauttaa, että olemassa olevan seuraamusjärjestelmän näkökulmasta varmuusvankeudelle tulee sen sääntelymallista riippumatta asettaa tavoitteeksi rikoksenteijän sopeutuminen yhteiskuntaan yksinomaisen rankaisu- ja eristämislouheen sijasta. Varmuusvankeuteen määrätyle on siten järjestettävä toimenpiteitä, jotka tähtäävät uusimisriskin vähentämiseen ja vapaudenmenetyksen lyhentämiseen.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia korostaa, että varmuusvankeuteen määrättyjen kohdalla tulisi varmistaa, että uusimisriskiin vaikuttavat kuntouttavat toimet ovat riittäviä ja niissä huomioidaan kohderyhmän mahdolliset erityistarpeet, kuten oikeuspsykiatrisen osaamisen tarve. Oikeusasiamiehen kanslia tuo esille, että kantelu- ja tarkastushavaintojen perusteella vaikuttaa huolestuttavasti siltä, että vankiloissa erilaiset uusimisriskiin ja yhteiskuntaan sopeutumiseen vaikuttamaan pyrkivät tukitoimet ovat monien vankien kohdalla riittämättömiä tai jopa olemattomia. Tämä on tullut esiin erityisesti suljetuimmille osastoille sijoitettujen vankien osalta, joiden kohdalla ei ole poikkeuksellista, että heitä ei ole sijoitettu toimintaan tai että toiminta on määrältään vähäistä tai ei vaikuta tarkoituksenmukaiselta vangin tukitarpeet huomioon ottaen. Oikeusasiamiehen kanslia toteaa, että Rikosseuraamuslaitoksen tilanne on entisestäänkin heikentynyt muun muassa vankiloiden kasvavan ylläpidon vuoksi. Vankiloissa jo nyt olevat ongelmat on syytä ottaa huomioon. Jatkovalmistelussa tulisikin huolellisesti selvittää, miten varmuusvankeuden täytäntöönpano Rikosseuraamuslaitoksen ainakin tällä hetkellä vaikea tilanne huomioon ottaen toteutettaisiin, jotta se vastaisi Euroopan neuvoston vaarallisia rikosentekijöitä koskevaa suositusta ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöä.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) toteaa, että arviomuistion mukaan vaarallisuutensa perusteella varmuusvankeuteen määrätylle on järjestettävä toimenpiteitä, jotka tähtäävät uusimisriskin vähentämiseen ja vapaudenmenetyksen lyhentämiseen. Epäselväksi THL:n mukaan jää, mitä nämä toimet ovat, missä ja miten niitä pystytään järjestämään? Wattu IV -vankiväestötutkimuksen mukaan vangeilla on muun muassa autismikirjon häiriöitä ja mielenterveys- ja päihdehäiriöitä, jotka osaltaan selittävät rikollista käyttäytymistä. Tällaisten häiriöiden hoitoon ja kuntoutukseen tulisi THL:n näkemyksen mukaan järjestää nykyistä parempia mahdollisuuksia.

THL huomauttaa myös, että rikoslain 3:4.3:n mukaan alentunut syyntakeisuus huomioidaan rangaistusta määrättäessä. Arviomuistion perusteella on epäselvää, miten arvio alentuneesta syyntakeisuudesta vaikuttaa varmuusvankeuteen. Alentuneesti syyntakeisiksi arvioidut vangit erottautuvat kuitenkin muista vangeista muun muassa hoidon tarpeen tunnistamisen, hoitoon liittyvien vankilasta poistumisten ja jossain määrin myös turvaamistoimenpiteiden kohteeksi joutumisen suhteen (Törölä, 2021).

Rikoksettomien elämän tukisäätiö (RETS) toteaa, että varmuusvankeuden sisältö poikkeaa vankeusrangaistuksesta perinteisessä mielessä ja sen sisältö on mukautettava yksilön erityisiin tarpeisiin ja edellytyksiin. Tämä edellyttää laajaa moniammatillista yhteistyötä muun muassa sosiaalipalvelujen sekä

työ- ja koulutusviranomaisten kanssa. Varmuusvankeuden sisältöä on pyrittävä helpottamaan niin, että tuomittu etenee asteittain kohti täyttä vapautta. RETS tuo esille, että käytännössä Norjassa on järjestetty esimerkiksi normaalisuusperiaatteen mukaiset sosiaalipalvelut siten, että kuntien sosiaalityöntekijät työskentelevät vankilatiloissa tarjoten yhteiskunnan palveluita tuomiota suorittavalle.

RETS toteaa edelleen, että Ruotsissa suunnitteilla olevassa turvallisuusrangaistuksen täytäntöönpanossa olisi esityksen mukaan keskeistä kuntoutus ja mahdollisuus lopulta vapautua. Tuomitulle olisi tarjottava kuntoutusta ja muita toimenpiteitä, jotka edistävät sopeutumista yhteiskuntaan. Turvallisuusrangaistuksen täytäntöönpano tulisi suunnitella siten, että se vähentää vankeuden aiheuttamaa psyykkistä kuormitusta ja tarjoaa tuomituille selkeät keinot edetä kohti vapautumista.

RETS kritisoi sitä, ettei arviomuistiossa ole kuvattu miten Suomessa täytäntöönpanoviranomainen on pystynyt tarjoamaan rikollisesta käyttäytymisestä irtautumiseksi tarpeellisia tukitoimenpiteitä aikaisemmin koko rangaistusta suorittaneille (uusiminen 40 %). RETS toteaa, että tiedossa ovat tämänhetkiset haasteet ja vaikeudet asianmukaisten tukitoimenpiteiden ja kuntoutuksen järjestämisessä yhdistelmärangaistusta suorittaville niin vankeus- kuin valvonta-aikanakin. Näiden resursseihin ja vaikuttavien sisältöjen toteutukseen liittyvien vaikeuksien voidaan ennakoida vain lisääntyvän tulevaisuudessa kasvavan vankimäärän johdosta. RETS tuo esille Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen, Rikosseuraamuslaitoksen ja Vankiterveydenhuollon yksikön vuonna 2023 toteuttaman poikkeuksellisen terveystarkastustutkimuksen, joka vahvisti, että vangit ovat moniongelmaisia.

RETS katsoo, että esityksen suoranaista heikkoutena voidaan pitää sitä, ettei siinä arvioida lainkaan uuden seuraamuksen sisällöllisiä vaatimuksia tai (muutoinkin epäselväksi jääneen) kohderyhmän erityistarpeita heidän uusintarikollisuusriskinsä madaltamiseksi ja ennalta määräämättömän vapautumisen edistämiseksi.

RETS edelleen toteaa, että esitettyjen varmuusvankeuden sääntelymallien sijaan voimavarat tulisi kohdentaa nykyisen yhdistelmärangaistuksen aikaisten vaikuttavien sisältöjen kehittämiseen. RETS:n asiamiestoiminnasta on osallistuttu useaan yhdistelmärangaistusta suorittavan vapautumisen valmisteluun ja valvonnan aikaisten sisältöjen suunnitteluun. Työskentely on osoittanut, ettei palvelujärjestelmä ole kyennyt vastaamaan parhaalla mahdollisella tavalla tuomittujen erityisiin tarpeisiin vankeuden ja valvonnan aikana. Tätä olisi mahdollista huomattavasti tehostaa ja edistää monialaisessa yhteistyössä täytäntöönpanoviranomaisen, hyvinvointialueiden ja järjestöjen kesken.

Hannu Lauerma ja Marja Salomaa esittävät, että käsillä olevaa vähäistä varmuusvankeuteen määrättävää vankiryhmää varten luotaisiin tarvittaessa loppuiän kattava valvontamuoto, joka koeajalle vapautettujen oikeuspsykiatristen potilaiden tavoin kävisi arviossa kerran kuukaudessa. Siinä selvitettäisiin, toteutuuko yksilöllisesti laadittu toimintasuunnitelma, johon kuuluu tarvittaessa mm. päihteiden käytön seuranta alkoholin käytöstä kertovin verikokein ja virtsan huumeeseulonta. Antabus-lääkityksen vakituinen käyttö voisi myös olla velvoitteista, samoin kuin paikannuspantavalvonta. Suunnitelman velvoitteiden tahallisen rikkomisen tulisi johtaa vankeuden jatkumiseen vähintään kolmen vuoden ajan, ja valvonnan jatkamisesta päätettäisiin samoin kolmen vuoden välein.

Toinen lausunnon antaneista yksityishenkilöistä tuo esille puutteet vangeille tarjottavista tukipalveluista. Lausunnossa kritisoidaan muun muassa Vankiterveydenhuollon yksikön ja Rikosseuraamuslaitoksen puutteellista osaamista neuropsykiatrian/-psykologian osa-alueella. Lisäksi kritisoidaan Vankiterveydenhuollon yksikön ja Rikosseuraamuslaitoksen välisen yhteistyön puutetta.

4 Elinkautisvankien vapauttaminen

Helsingin hovioikeus kannattaa pääosin nyt esitetyjä muutosehdotuksia elinkautisvankien vapauttamiseen. Nyt ehdotettu muutos etenkin pykälän 2 momenttiin vastaa pitkälti vuonna 2023 julkaistussa oikeusministeriön työryhmämietinnössä esitettyä ja hovioikeuden jo kannattamaa muutosehdotusta sillä lisäyksellä, että momentissa on nyt tuotu selventävästi esiin ("vankilassaoloajan lisäksi kiinnitettävä huomiota"), että vapauttamisharkinnassa on lähtökohtaisesti kysymys siitä, onko elinkautisvankin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista tuomitut vankeusrangaistukset elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu vankilassaoloaikana. Tämä nykyistä oikeustilaa vastaava sekä arvioinnin lähtökohtaa korostava lisäys, kuten myös harkinnassa huomioon otettavien seikkojen esittäminen luettelomuodossa momentin 1–7 kohdissa, ovat hovioikeuden mukaan kaikin puolin kannatettavia.

Hovioikeus pitää ehdotusta rikoslain 2 c luvun 10 §:n 2 momentin 6 kohdaksi perusteltuna ja kannatettavana erityisesti ottaen huomioon sillä kiistattomasti saavutettava prosessiekonomia sekä riskiarvioiden laadinnan kohdentuminen sellaisiin tuomittuihin, joita koskeva tiedontarve on ratkaisuharkinnassa olennainen. Muutosehdotuksella on siten hovioikeudenkin käsityksen mukaan lyhentävä vaikutus elinkautisvankien ehdonalaista vapauttamista koskevien asioiden käsittelyaikoihin. Jatkovalmistelussa tulee hovioikeuden mukaan kiinnittää huomiota siihen, että uusimisriskiä koskevan arvion tilaamisesta päättää kussakin tilanteessa toimivaltainen tuomioistuimien eli tässä tapauksessa ensiasteena Helsingin hovioikeus ja mahdollisena muutoksenhakuasteena korkein oikeus. Menettelysäännöksissä on selvennyksen vuoksi syytä säätää muun ohella hovioikeuden päätösvaltaisuudesta uusimisriskiä koskevan arvion tilaamisessa tai tilaamatta jättämisessä, ja siitä, että tällaiseen päätökseen ei ole erillistä muutoksenhakuoikeutta.

Helsingin hovioikeus huomauttaa, että arviomuistiossa esitetään vuoden 2023 mietinnöstä poiketen rikoslain 2 c luvun 10 §:ään uutta 3 momenttia, jonka mukaisesti jos 2 momentissa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ei vankia voida päästää ehdonalaiseen vapauteen. Hovioikeus suhtautuu kyseiseen

lisäykseen ja sen tarpeellisuuteen varauksella. Kuten arviomuistiossa todetaan (s. 101–102), kysymys on joka tapauksessa aina hovioikeuden suorittamasta kokonaisuarkinnasta, jossa edes väkivaltariskiarviossa todettu korkea uusimisriski ei vielä itsessään tarkoittaisi sitä, että vankia ei voida vapauttaa. Lisäksi vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon pitkä kesto voi osaltaan vaikuttaa arviointiin. Hovioikeus katsoo, että arviomuistiossa ehdotettu 2 momentin avoin säännös vapauttamisharkinnassa huomioon otettavista seikoista on riittävä, eikä vankilassaoloajan lähtökohtaisen painoarvon lisäksi muita tarkempia harkintaperusteita taikka vapauttamisharkinnan ehdottomia esteitä ole tarpeen sisällyttää uudeksi rikoslain 2 c luvun 10 §:n 3 momentiksi.

Helsingin hovioikeus pitää perusteltuna, että arviomuistioon kirjatulla tavalla (s. 106) lakeja sovellettaisiin vasta niiden voimaantulon jälkeen tehtyihin rikoksiin myös elinkautisvankien vapauttamisen osalta. Tätä koskeva nimenomainen voimaantulolausuma on syytä sisällyttää rikoslain 2 c luvun 10 §:ää koskevaan lakimuutokseen.

Rikosseuraamuslaitos pitää esitettyjä täsmennyksiä sekä kielellisiä ja esitystapaa koskevia muutoksia perusteltuina. Arviomuistiossa on esitetty rikoslain 2 c luvun 10 §:ään uutta 3 momenttia, jonka mukaan jos 2 momentissa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ei vankia voida päästää ehdonlaiseen vapauteen. Rikosseuraamuslaitos toteaa kuitenkin, että arviomuistion perusteella jää osittain epäselväksi tarpeellisuus esitetyn uuden 3 momentin sääntelylle, jonka mukaan vankia ei voida vapauttaa, jos 2 momentissa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen.

Pirkanmaan käräjäoikeus toteaa lausunnossaan, että elinkautisvankien vapauttamismenettelyyn kohdistuu lähinnä teknisluontoisia muutosesityksiä. Esitykset tältä osin koskevat jo noudatetun käytännön kirjaamista lakiin sekä uusimisriskin arvioinnin pakollisuudesta luopumista. Muutosesitykset ovat tältä osin käräjäoikeuden mukaan kannatettavia.

Matti Tolvanen pitää perusteltuna säätää RL 2 c luvun 10 §:ssä elinkautisvankien vapauttamisharkinnassa huomioon otettavista seikoista nykyistä tarkemmin. Erityisesti on syytä säätää nimenomaisesti uusimisriskin arvion huomioon ottamisesta vapauttamisharkinnassa. Tolvanen toteaa arviolla olevan jo nykyään ratkaiseva merkitys hovioikeuden harkitessa elinkautisvankien päästämistä ehdonlaiseen vapauteen. Arviosta on kuitenkin säädetty vain

vapauttamismenettelyä sääntelevässä laissa. Ehdonalaiseen vapauteen päästämisen edellytyksistä ja harkinnassa huomioon otettavista seikoista on laillisuusperiaatekin huomioon ottaen Tolvasen mukaan aiheellista säätää rikoslaissa.

Tolvanen katsoo lisäksi, että on syytä säätää, ettei elinkautisvankia vapauteta, jos on olemassa ilmeinen vaara siitä, että vanki vapauduttuaan syyllistyy vakavaan rikokseen. Ilmeisen-kriteeri nostaa ehdottoman vapauttamisen esteen riittävän korkeaksi. Tolvanen toteaa, että Ruotsissa elinkautista vankeutta ei muuteta määräaikaiseksi vankeudeksi, jos riski syyllistymisestä uuteen vakavaan rikokseen on suuri. Suomessa hovioikeus on joissakin vapauttamispäätöksissä todennut, että jokainen elinkautisvanki pitää päästää jossain vaiheessa ehdonalaiseen vapauteen. Tolvanen huomauttaa, että sellaista oikeutta elinkautisvangilla ei nykyisenkään lain voimassa ollessa ole. Hovioikeus voisi hylätä hakemuksen ehdonalaiseen vapauteen päästämiseksi, jos riski syyllistyä vakavaan rikokseen on ilmeinen. Ehdotettu RL 2 c luvun 10 §:n 3 momentti selkiyttää oikeustilaa ja antaa hovioikeudelle nykyistä selkeämmän perusteen hylätä elinkautisvangin hakemus ehdonalaiseen vapauteen päästämisestä.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo) katsoo, että elinkautisvankien vapauttamismenettelyyn kaavailtu muutos nostaa riskiarvion merkitys säädöstasolle on perusteltu. Samalla riskiarvion teettämisestä on mahdollista luopua, jos elinkautisen vankeuden taustalla olevat rikokset ovat niin vakavia, ettei ehdonalaiseen vapautuminen ole vielä ajankohtaista.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia nostaa lausunnossaan esille, että ehdonalaiseen vapauteen päästämistä koskevassa harkinnassa on lähtökohtaisesti kysymys siitä, onko elinkautisvangin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista tuomitut vankeusrangaistukset elinkautinen vankeusrangaistus käsittää (ks. KKO 2019:89, kohta 9). Kuten arviomuistiossa on todettu (s. 82), kysymys on tältä osin eräässä mielessä kyseisten rikosten jälkikäteisestä seuraamusharkinnasta. Sitä koskevat kannanotot sopisivat oikeusasiamiehen kanslian mukaan luontevammin syyttäjälle kuin Rikosseuraamuslaitokselle. Rikosseuraamuslaitoksella käytössä olevat asian vireillepanolle ja ratkaisemiselle ehkä olennaiset tiedot voitaneen yhtä hyvin saattaa tarvittavilta osin syyttäjän kuin Rikosseuraamuslaitosta oikeudenkäynnissä edustavan virkamiehen tietoon.

5 Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioinnista yleisesti

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) huomauttaa, että rikosoikeudellisiin seuraamuksiin liitetään yleisesti muun muassa tarkkarajaisuus, ennakoitavuus ja suhteellisuus. Tästä näkökulmasta THL pitää erityisen ongelmallisina sekä yhdistelmärangaistukseen että varmuusvankeuteen liittyviä vaarallisuusarvioita. THL toteaa, että vaarallisuusarvioiden tuottamiseen käytettävät mittarit (mm. HCR-20v3, PCL-R) ovat epätarkkoja (Ahlgrén-Rimpiläinen ym., 2020, Tolvanen ym., 2021), eikä niitä ole validoitu Suomeen. Parhaimmilla mittareilla päästään noin 70 %:n tarkkuuteen ja luotettavuus laskee pitkää ajanjaksoa ennustettaessa. THL huomauttaa, että vaarallisuusarvioita voidaankin pitää vain suuntaa antavina, eikä niitä tulisi käyttää yksinomaan perusteena merkittävässä päätöksenteossa.

THL katsoo, että ennen kuin vaarallisuuden arviointia lisätään lainsäädännössä, tulisi määritellä, mitä "vaarallinen" ja "ei enää vaarallinen" tarkoittavat. Olisi käytävä perusteellinen keskustelu, minkä tasoista luotettavuutta mittareilta edellytetään, jotta niitä ylipäätään voidaan käyttää henkilön vapaudenriistoon johtavassa tai sitä jatkavassa päätöksenteossa. Ennen muuta tulisi lain tasoisesti säätää, miten vaarallisuusarvio tulisi suorittaa, mitä menetelmiä käyttää ja määritellä, mitä osaamista ja koulutusta arvioijilta edellytetään.

Helsingin hovioikeus toteaa, että kun väkivaltariskin arviointia käytetään osana rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää, on huolehdittava siitä, että arviointeja tekevät vain riittävän koulutuksen saaneet ammattihenkilöt ja että arvioinnissa käytetään mahdollisimman luotettavia arviointimenetelmiä. Jatkovalmistelussa on syytä huomioida nämä seikat sekä pohtia vuoden 2023 mietinnön mukaisella tavalla esimerkiksi kansallisten ohjeistusten laatimista väkivaltariskiarvioiden tekemiseen ja niitä koskevien lausuntojen laatimiseen.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia pitää välttämättömänä, kuten arviomuistiossakin todetaan, että arviointeja tekevät vain riittävän koulutuksen saaneet ammattihenkilöt, että arvioinnissa käytetään mahdollisimman luotettavia arviointimenetelmiä ja että arvioita oikeudellisessa toiminnassa hyödyntävät henkilöt, kuten syyttäjät ja tuomarit, ovat perehtyneet riittävässä määrin arvioihin liittyviin epävarmuustekijöihin.

Suomen Asianajaliitto toteaa, että väkivaltariskin arvioimisen merkitys korostuu entisestään varmuusvankeussäätelyn myötä. Asianajaliitto tuo esille, että eduskunnan perustuslakivaliokunta on todennut vuonna 2018 yhdistelmärangaistuksen määräämisen edellytyksenä olevan vaarallisuusarvioinnin osalta, ettei yhdistelmärangaistuksen käyttöönoton myötä ole ehdotettu muutosta rikoksenteikijän vaarallisuuden arviointia koskeviin edellytyksiin. Tällöin perustuslakivaliokunta myös lausui sääntelyn olevan näiltä osin riittävän tarkkarajaista ja täsmällistä. Perustuslakivaliokunta ei kuitenkaan ole käsitellyt vaarallisuuden arviointia, arvioinnin luotettavuutta tai rangaistuksen määräämisen perusteena käytettävän vaarallisuusarvioinnin suhdetta perustuslain säännöksiin.

Asianajaliitto toteaa, että näiden seikkojen ohittamista voidaan pitää jokseenkin ongelmallisena. Seuraamusten tulee perustua selkeisiin ja objektiivisiin perusteisiin. Vaarallisuuden arviointi, joka pyrkii ennustamaan henkilön tulevaa käyttäytymistä, on ristiriidassa näiden vaatimusten kanssa. Asianajaliitto pitääkin tärkeänä, että väkivaltariskin arvioimiselle määritellään mahdollisimman tarkat ohjeet ja toimintasäännöt. Koska väkivaltariskin arvioiminen sisältää aina epävarmuuksia, voi se Asianajaliiton näkemyksen mukaan pahimmillaan johtaa virheellisiin päätöksiin ja yksilön oikeuksien tarpeettomaan rajoittamiseen, mikä puolestaan loukkaa yksilön perus- ja ihmisoikeuksia.

Asianajaliitto saattaa myös harkittavaksi, tulisiko vaarallisuusarviolle asettaa korkeammat kriteerit varmuusvankeuden kohdalla suhteessa yhdistelmärangaistukseen tuomitsemiseen, esimerkiksi useamman asiantuntijan arvion. Asianajaliitto toteaa, että aihe on ajankohtainen, sillä mielenterveysalan ammattilaiset ovat itse nostaneet vaarallisuusarvioiden subjektiivisuuden ja arvioimisen vaikeuden keskusteluun. Toisaalta tuomioistuimet luottavat vaarallisuusarvioihin varsin ehdoitta, joten ilman riittäviä kriteereitä ja selkeitä eroja on vaarana, että myös varmuusvankeutta päädytään käyttämään liian kevyin kriteerein yksilöihin, joihin se ei tiukemmin arvioituna soveltuisi.

Syyttäjälaitos tuo esille, että väkivaltariskiarvioon liittyy tapauskohtaista harkintaa ja sen suorittaminen edellyttää selkeästi useamman viranomaisen yhteistoimintaa esimerkiksi tuomittua koskevien tietojen vaihdossa. Tuomioistuin on tottunut seuraamusharkinnassa arvioimaan teon moitittavuutta, rikoksenteikijän syyllisyyttä sekä rikoksenteikijän aiemman rikoshistorian merkitystä. Tuomioistuin joutuu pohtimaan rikoksenteikijän rikollisen toiminnan jatkamista ja siten tekojen uusimisriskiä esimerkiksi henkilöön kohdistuvia pakkokeinoja määrätessään. Syyttäjälaitos huomauttaa, että oikeuspsykologinen osaaminen on kuitenkin keskiössä väkivaltariskiarviota tehtäessä, joten tähän on turvattava riittävä osaamis- ja henkilöstöresurssi juridisen päätöksenteon tueksi. Toivottavaa olisi

myös rikosprosessitoimijoiden oikeuspsykologisen tietoisuuden ja koulutuksen lisääminen, koska hallitusohjelman kirjauksen tavoitteena on nimenomaan lisätä väkivaltariskiarvion merkitystä tuomioistuimen päätöksenteossa.

Matti Tolvanen korostaa lausunnossaan, että rikokseen syyllistymisen riskin arviointi on kaikkea muuta kuin yksiselitteistä. Vääriä arvioita voi tulla molempiin suuntiin: ei niinkään vaarallisia arvioidaan vaarallisiksi tai ilmeinen riski jää tutkimuksissa havaitsematta. Absoluuttista varmuutta ei voida edellyttää. Kun elinkautisvankien vapauttamisesta ja varmuusvankeudesta säädetään täsmällisesti lain tasolla, Tolvanen ei näe ehdotetun sääntelyn olevan ristiriidassa perus- ja ihmisoikeuksien kanssa.

Helsingin hovioikeus katsoo, että arviomuistiossa käsitellyt teemat vankeuden käyttämisestä jo tehdystä rikoksesta rankaisemisen sijasta lähinnä vaarallisuusriskin perusteella tapahtuvaan eristämiseen ovat varsin isoja periaatteellisia kysymyksiä. Jatkovalmistelussa olisi siksi tarpeellista harkita kattavasti myös muita keinoja hallitusohjelman kirjausten toteuttamiseksi. Kuten arviomuistion historiallisesta katsauksesta (s. 9–15) voidaan todeta, itsenäisessä Suomessa on jo kertaalleen ollut noin 40 vuoden jakso, jolloin eristämistä on kokeiltu. Käytännössä kuitenkin viimeiset yli 50 vuotta järjestelmä on yhtäjaksoisesti ja laajalti hyväksytysti perustunut tekorikosoikeuteen, jossa painopiste on ollut tekijän sijaan rikollisen teon oikeudenmukaisessa rankaisemisessa syyllisyys- ja suhteellisuusperiaate huomioon ottaen.

Rikoksettoman elämän tukisäätiö (RETS) peräänkuuluttaa lausunnossaan, poliittisten pyrkimysten sijaan ja ohella, avointa keskustelua väkivaltariskin arviointiin liittyvistä epävarmuuksista ja eettisistä ongelmista. Esityksen pykäläluonnoksissa ja niiden perusteluissa edellytykseksi asetetaan olemassa oleva ilmeinen vaara siitä, että rikoksenteijä vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Edelleen edellytetään, että varmuusvankeutta olisi jatkettava, jos sitä olisi pidettävä välttämättömänä muiden hengen, terveyden tai vapauden suojelemiseksi. Väkivaltariskiarvioinnista esitetyn tutkimustiedon perusteella näin tarkkojen (ilmeinen vaara, välttämättömyys) johtopäätösten tekeminen vaikuttaa kyseenalaiselta juurikin menetelmiin liittyvien epävarmuuksien vuoksi.

Niuvanniemen sairaala huomauttaa, että kaikkein parhaiten tulevaa väkivaltaisuutta ja vaarallisuutta ennustava seikka on aiempi väkivaltaisuus. Toisaalta psykologisen tai psykiatrisen tutkimuksen ja nimenomaan psyykkisen statuksen perusteella yksilön tulevan vaarallisuuden arvioiminen on erittäin vaikeaa, varsinkin kun tehtävänä on erotella toisistaan suuren riskin populaation

sisällä erityisen vaaralliset vähemmän vaarallisista. Vuonna 2010 ilmestyneessä meta-analyysissä tarkasteltiin eniten käytettyjen väkivaltarikosten uusimista ennustavien arviointiskaalojen osuvuutta. Parhaiten tulevaa väkivaltaisuutta ennusti HCR-20 (Historical, clinical, and risk management violence risk assessment scheme), jonka ennustearvo oli 0,71, eli lähes 30 % arvioista oli väärässä.

Niuvanniemen sairaala katsoo, että merkittävänä käytännöllisenä ja eettisenä ongelmana ovat väärin positiivisten eli vaarallisiksi arvioitujen ei-vaarallisten yksilöiden tapaukset, jolloin yhteiskunnallinen kontrolli kohdistuu väärin. Lisähaasteen tuo väkivaltariskin arvioinnin ja toisaalta sen hallinnan limittäisyys: vaaralliseksi arvioituun yksilöön kohdistuu tyypillisesti riskiä vähentäviä toimenpiteitä. Jos näiden toimenpiteiden myötä riski ei toteudukaan, voi se antaa vaikutelman arvioinnin epäonnistumisesta.

Niuvanniemen sairaala tuo esille, että kun syyntakeeton rikoksentekeijä on määrätty tahdosta riippumattomaan hoitoon, on arvioitava, milloin tämä hoito voidaan lopettaa ja henkilö poistaa sairaalasta. Tällöin on pakko arvioida väkivaltakäyttäytymisen uusiutumisen riskiä. Tätä tarkoitusta varten on kehitetty arviointi-instrumentteja, joilla pyritään parantamaan arvioiden luotettavuutta. Oikeuspsykiatrisille potilaille on kehitetty FoVox-riskiarviomenetelmä, jonka ennustearvoksi on raportoitu 77 %. Vaikka kyseinen instrumentti on käyttökelpoinen, voidaan toisaalta todeta, että Suomessa oikeuspsykiatristen potilaiden riskienarvioinnissa on yleensä käytetty tähänkin mennessä FoVoxin tärkeimpiä ennustetekijöitä (esimerkiksi miessukupuoli, nuori ikä, aikaisemmat väkivaltarikokset, päädiagnoosi, päihteiden käyttö, persoonallisuushäiriödiagnoosi, aikaisemmat sairaalahoidot). Pyrkimykset kehittää riskiarviomenetelmiä ovat Niuvanniemen sairaalan mukaan kannatettavia, kun tarkoituksena on arvioida, milloin potilas on toipunut siinä määrin, että uloskirjoittaminen on riittävän turvallista. Sen sijaan on epätarkoituksenmukaista arvioida tilan muutosta syyntakeisiksi katsottujen vankilaan tuomittujen rikollisten joukossa. Heidän on katsottu ymmärtäneen tekojensa luonteen ja seuraukset, sekä kyenneen kontrolloimaan käyttäytymistään.

6 Ehdotusten vaikutukset ja resurssitarpeet

Arviomuistiossa on pyritty esittämään alustavia arvioita ehdotusten vaikutuksista muun muassa vankimäärän lisääntymiseen, Rikosseuraamuslaitoksen työmäärään sekä kustannuksiin.

Sosiaali- ja terveysministeriö katsoo, että psykiatrien työmäärää ei tulisi lisätä johtuen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön riittävyyden ja saatavuuden haasteista sekä virkapsykiatrivajeesta.

Rikosseuraamuslaitos toteaa, että vankimäärän kasvu voi vaihdella riippuen valitusta sääntelymallista, ja kasvu lienee Rikosseuraamuslaitoksen arvion mukaan vaihtoehdon B kohdalla korkeampi. Rikosseuraamuslaitos toteaa edelleen, että varmuusvankeusvankien osalta edellytetään Rikosseuraamuslaitokselta kohderyhmän haastavuuden lisäksi jatkuvaa arviointia vankeusajan jatkamisen tarpeellisuudesta, mikä lisää työmäärää. Rikosseuraamuslaitos toteaa, että vankivuoden laskennalliseksi kustannukseksi esitetään nykyisissä vankiloissa noin 82 000 euroa ja uusissa, rakennettavissa vankiloissa noin 120 000 euroa. Rikosseuraamuslaitos katsoo, että valmistelun edetessä tulee tarkemmin arvioida esitettävien lainsäädäntömuutosten vaikutusta vankimäärään ja Rikosseuraamuslaitokselle aiheutuvaan työmäärään sekä näistä johtuvia kustannuksia. Koska vankiloiden vankipaikkakapasiteetti on jo nyt ylitetty, tulee vankivuoden kustannukset arvioida uuden, rakennettavan vankipaikan hinnan mukaisesti.

Sisäministeriö arvioi, että poliisihallintoon varmuusvankeudella tulisi olemaan hyvin vähäinen vaikutus. Arvioitu vaikutus olisi oletettavasti poliisin työmäärää hieman vähentävä joidenkin vakavien rikosten jäädessä varmuusvankeuden takia toteutumatta. Tämä vapauttaisi näihin tehtäviin poliisin kenttä- ja rikostutkintatyössä kuluvan työajan muiden tehtävien hoitamiseen ja muiden rikosten tutkintaan. Sisäministeriö toteaa kuitenkin, että huomioon ottaen arviomuistiossa arvioitu vankimäärän nousu, on pääteltävissä, että mahdollinen vaikutus poliisitoimeen olisi vähäinen.

Helsingin hovioikeus toteaa, että varmuusvankeuden käyttöönotto edellyttää luonnollisesti sitä, että asioita käsitteleville viranomaisille ja tuomioistuimille osoitetaan riittävät voimavarat asioiden käsittelyyn. Hovioikeus huomauttaa, että varmuusvankeuden käyttöönotto ei tule olemaan valtiontalouden näkökulmasta halpa ratkaisu. Vankipaikkojen lisäämisen ja vankilassa tapahtuvan kuntoutustyön ohella on otettava huomioon myös riittävä resursointi riskiarvioiden laadintaan ja tuomioistuinten ratkaisutoimintaan. Toisin kuin arviomuistiossa (s. 104) todetaan, siinä esitetyillä ehdotuksilla ei siten ainoastaan ”voi olla”, vaan myös ”on” taloudellisia vaikutuksia.

Helsingin käräjäoikeus toteaa, että kummallakaan ehdotetulla varmuusvankeuden sääntelyvaihtoehdolla ei vaikuttaisi olevan merkittäviä vaikutuksia käräjäoikeuden työmäärään.

Pirkanmaan käräjäoikeus toteaa, että mikäli varmuusvankeus otetaan käyttöön, on otettava huomioon lainmuutoksen aiheuttamat tarpeet lisäresursseista, jotka tulevat todennäköisesti kohdentumaan erityisesti vankeinhoitoon. Jo aiemmin toteutettu seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus on lisännyt ja tulee lisäämään tuomioistuimien määräämiä ehdottomia vankeusrangaistuksia. Jos varmuusvankeutta koskeva lakimuutos hyväksytään, tulee vaikutus olemaan vastaava, joskin pidemmällä viiveellä, koska seuraamuksia sovelletaan vasta lain voimaantulon jälkeen tehtyihin rikoksiin.

Pirkanmaan käräjäoikeus nostaa esille toisena resursseihin liittyvänä näkökohtana, että varmuusvankien vapauttamisharkinta on esitetty tapahtuvaksi Helsingin hovioikeudessa. Käräjäoikeus pitää sinänsä perusteltuna keskittää elinkautisvankien vapauttamismenettely ja varmuusvankeutta koskeva harkinta samaan tuomioistuimeen. Helsingin hovioikeus on kuitenkin työmäärältään ruuhkaantunein hovioikeus eikä käsittelyaikojen perusteella kykenevä joutuisaan käsittelyyn ainakaan kaikissa sen käsittelemissä asioissa. Koska maantieteelliset tai pääkaupungin asemaan pohjautuvat syyt eivät edellytä asiaryhmän keskittämistä Helsinkiin, voisi Pirkanmaan käräjäoikeuden näkemyksen mukaan käsittelyn keskittää johonkin muuhun Etelä-Suomen hovioikeuteen, kuten esimerkiksi Vaasaan.

Suomen Asianajajaliitto tuo esiin, että paitsi riskiarvion asianmukaisen laatimisen varmistaminen, myös varmuusvankeuden tavoitteiden toteutuminen vaativat riittäviä resursseja niin oikeuspsykiatriin yksiköihin kuin vankiloihinkin. Ilman resursointia uudella sääntelyllä tavoiteltavat päämäärät jäävät tavoittamatta.

Rikoksettoman elämän tukisäätiö (RETS) toteaa, että esityksen vaikutuksia arvioidaan vain seuraamusjärjestelmän ankaroittamisesta aiheutuvien kustannusvaikutusten osalta. Sen mukaan yhden vankeusvuoden laskennalliset kustannukset ovat nykyisissä vankiloissa noin 82 000 euroa ja uusissa, rakennettavissa vankiloissa noin 120 000 euroa. RETS toteaa, että varmuusvankeusvankien osalta on kuitenkin huomattava, että he ovat keskimääräistä haastavampia vankiprofiililtaan, minkä lisäksi varmuusvankeusvankien osalta edellytetään Rikosseuraamuslaitokselta myös jatkuvaa arviointia vankeusajan jatkamisen tarpeellisuudesta. Yhden varmuusvangin vuosikustannus lienee siten asettuvan todellisuudessa selvästi keskimääräistä vankeusvuotta korkeammalle.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo) toteaa, että väkivaltariskien arviointimenettelyt vaativat huomattavasti resursseja. Oikeuspsykiatrinen osaaminen olisi saatava ennen muuta palvelemaan vankien kuntoutusta ja tarkoituksenmukaisia tukitoimia vapaudessa. Krimo toteaa, että yhdistelmä-rangaistuksen suhteen arviointia tehdäänkin määräämisvaiheessa, ja nyt tulisi uutena myös vapautumisvaiheen arviointi. Krimo huomauttaa, että on tarkkaan harkittava, miten riskinarvioinnin resurssit suunnataan, sillä toisaalta on myös varottava sitä, että turvaamistoimenpiteen luoteisia seuraamuksia käytettäisiin kevin perustein ja ilman riittävää yksilöllistä selvitystä. Krimo toteaa vielä, että jos varmuusvankeus otetaan käyttöön, se edellyttää myös vankeinhoidossa erityisosaamisen vahvistamista. Krimo huomauttaa, että jatkovalmistelussa on tarpeen myös pitää esillä sitä, että varmuusvankeuden toteuttaminen edellyttää merkittäviä resursseja tällaisen rangaistuksen kohteena olevien henkilöiden kuntoutukseen. Krimo katsoo, että ottaen huomioon tämänhetkisen resurssipulan esimerkiksi vankeinhoidon kuntouttavassa työssä ja vankilakapasiteetissa, varmuusvankeuden toteuttaminen edellyttäisi joko merkittävää resurssilisäystä viranomaistoimintaan tai sitten sellaisia toimia, joilla näiden viranomaisten muita tehtäviä kevennetään esimerkiksi toteuttamalla vankeuden käyttöä vähentäviä lainsäädäntöratkaisuja.

7 Muita huomioita

Sosiaali- ja terveysministeriö nostaa esille, että arviomuistiossa käsitellään viranomaisten välistä tietojenvaihtoa. Sosiaali- ja terveysministeriö pitää tärkeänä, että asian valmistelussa arvioidaan tiedonsaantioikeuksia ja että tiedonsaantioikeuksista säädetään selkeästi ja tarkoituksenmukaisesti. Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa lisäksi, että vankeudella on vaikutuksia useisiin Kelan myöntämiin etuuksiin, esimerkiksi kansaneläkkeen maksamiseen. Valmistelussa tulee ministeriön mukaan kiinnittää huomiota siihen, rinnastuuko varmuusvankeus ehdottomaan vankeusrangaistukseen, ja tuleeko etuuslakeihin lisätä viittaukset varmuusvankeuteen.

Helsingin hovioikeus katsoo, että varmuusvankeuden jatkovalmistelussa on syytä huomioida myös sen rajapinnat suhteessa tahdosta riippumattomaan oikeuspsykiatriseen hoitoon sekä yleiset oikeuspsykiatrisen hoidon mahdollisuudet alentaa vakaviin väkivaltarikoksiin syyllistyneiden henkilöiden uuteen vakavaan rikokseen syyllistymisen riskiä.

Suomen syyttäjäjyhdistys kiinnittää huomiota siihen, että lausuntokierroksen aikana 1.1.2025 voimaan tullessa rikoslain 2 c luvun 11 § 2 momentin 1 kohtaan tehdyssä muutoksessa on yhtenä rikosnimikkeenä naisen sukuelinten silpominen. Yhdistys toteaa, että se on jäänyt pois ehdotuksesta samoin kuin vertailun vuoksi annetusta tekstistä, jonka kerrotaan olevan voimassa oleva laki. Yhdistys toteaa, että naisen sukuelinten silpominen on niin vaarallinen, vahingollinen ja kaikin puolin moitittava rikos, että se on tarpeen pitää osana yhdistelmä-rangaistusta ja varmuusvankeutta koskevaa sääntelyä, varsinkin kun se rikosnimikkeenä astui voimaan vasta vuoden alusta.

Suomen Asianajajaliitto saattaa asteittaiseen vapautumiseen liittyen harkittavaksi, voisiko tuomitun joissain rajatapauksissa määrätä yhdistelmä-rangaistuksen yhteydessä pidempään kuin yhden vuoden pituiseen valvontaan. Tämä voisi tietyissä tapauksissa, esimerkiksi nuorten rikosentekijöiden kohdalla, vähentää Asianajajaliiton mukaan entisestään uusintarikollisuuden riskiä ja lisätä kiinnittymistä yhteiskuntaan.

Asianajajaliitto tuo myös esille, että yhdenvertaisuuden näkökulmasta haastavia ovat rajapinnat varmuusvankeuden ja tahdosta riippumattoman hoidon välillä. Jos mielisairaudesta kärsivän henkilön arvioidaan olevan vaaraksi muille, tulee vapaudenmenetykseen soveltaa tahdosta riippumattoman hoidon kriteereitä. Tällöin tahdosta riippumattoman hoidon jatkaminen tulee tuomioistuimen arvioitavaksi 6 kuukauden välein. Mikäli taas kyseessä nähdään olevan varmuusvanki, arvioidaan varmuusvankeuden jatkamista 1–2 vuoden välein. Tahdosta riippumattomassa hoidossa olevan potilaan ja varmuusvangin oikeudet eroavat toisistaan myös muulla tavoin kuin suhteessa vapaudenmenetyksen kriteereiden arviointiin. Asianajajaliitto toteaa edellä esitetyn johtavan kysymykseen, kuinka vähimmän haitan periaatteen toteutuminen on mahdollista varmistaa tilanteessa, jossa päätösten kohteena on mielenterveysongelmista kärsivä vanki, jonka arvioidaan olevan vaaraksi muille. Tällaisissa olosuhteissa tulee Asianajajaliiton näkemyksen mukaan olla riittävän selvää, että tahdosta riippumattoman hoidon tulee vähimmän haitan periaatteen perusteella olla ensisijainen vaihtoehto siinäkin tilanteessa, että varmuusvankeuden määrääminen voisi olla vaihtoehtoista ”helpompi”.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) toteaa, että oikeudenkäymiskaaren 17:37.3:n mukaan ennen kuin tehdään päätös yhdistelmärangeistukseen tuomitsemisesta, syytetyn mielentila on määrättävä tutkittavaksi ja samalla on pyydettävä lausunto siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Käytännössä ongelmalliseksi on osoittautunut, ettei lainsäädännössä ole säädetty nimenomaisia edellytyksiä, milloin tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilatutkimus+vaarallisuusarvio-yhdistelmään (vrt. ”vain” mielentila-tutkimukseen määrääminen OK 17:37.1 ja 2). Käytännössä tuomioistuimen määräämiä mielentilatutkimus+vaarallisuusarviomääräyksiä on kohdistunut myös henkilöihin, joilla THL:lle asian vireilletuloaikana toimitetussa rikosrekisteriotteessa ei ole ollut merkintöjä aikaisemmista rikollisista teoista. Rikoslain yhdistelmärangeistukseen tuomitsemista koskevat säännökset eivät poista tätä ongelmaa.

THL toteaa edelleen, että sille toimitettujen pyyntöjen perusteella tuomioistuinten keskeisenä tarkoituksena voi katsoa olevan sen selvittäminen, voidaanko vastaaja arvioida erittäin vaaralliseksi ja tuomita yhdistelmärangeistukseen, ei niinkään mielentilan ja syyntakeisuuden selvittäminen. Samanaikaisesti varsinaiseen mielentilatutkimukseen kuitenkin jonottaa usea mielentilatutkimukseen määrätty henkilö, joiden syyntakeisuudesta tuomioistuin on nimenomaisesti halunnut selvitystä. THL katsoo, että olisi tärkeää kohdentaa rajalliset oikeuspsykiatriset

resurssit mahdollisimman tehokkaasti, kuten arviomuistiossakin esitetään, ja määrätä mielentilatutkimukseen ne henkilöt, joiden mielentilan selvittäminen on laissa säädetyn mukaisesti perusteltua.

THL ehdottaa oikeudenkäymiskaaren 17:37.3:n muuttamista siten, ettei mielentilatutkimusta tehtäisi yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisen yhteydessä automaattisesti, vaan henkilön psykiatrisen sairaalahoidon tarve arvioitaisiin mielenterveyslain 21 §:n kaltaisessa hoidon tarpeen arvioissa, ja henkilö määrättäisiin oikeuspsykiatriseen hoitoon edellytysten täyttyessä. Toisaalta menetelmien epävarmuuden ja olemassa olevien resurssien näkökulmasta on aiheellista pohtia, olisiko vaarallisuutta tarpeen arvioida nykyisessä jo valikoituneessa, uusintarikollisia koskevassa henkilöjoukossa ollenkaan, vai olisiko jokin muu seikka, esimerkiksi aikaisemmat tuomiot, riittävä osoitus vaarallisuudesta. Vuosina 2022–2024 THL on antanut 33 vaarallisuus- ja mielentilatutkimuslausuntoa ja arvioinut kaikki henkilöt ”erittäin vaarallisiksi”.

Helsingin hovioikeus ehdottaa, että menettelysäännöksiä tarkistettaessa tarkistetaan myös elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain 6 §:n 2 momenttia siten, että yksi jäsen olisi päätösvaltainen ratkaisemaan hakemuksen peruuttamisen.

Helsingin hovioikeus nostaa esille, että arviomuistiossa esitetyllä tavalla (s. 105) ehdotettuja lakeja tulee soveltaa vain niihin rikoksiin, jotka on tehty lakien voimaantulon jälkeen. Sikäli kuin kyse on yhdistelmärangaistusta koskevan vankeusajan jatkamiselle rakentuvasta ehdotuksesta (sääntelymalli A), selvä lähtökohta lienee, että vankeusajan jatkaminen varmuusvankeutena tulisi olla mahdollista ainoastaan sellaisille yhdistelmärangaistukseen tuomituille, joiden yhdistelmärangaistukseen tuomitsemisen perusteena olleet teot on tehty lakien voimaantulon jälkeen. Vankeusajan jatkamista varmuusvankeutena ei siten voitaisi ulottaa ennen lakien voimaantuloa yhdistelmärangaistukseen tuomituille vangeille tai koskien sellaisia rikoksia, jotka on tehty ennen lakien voimaantuloa. Hovioikeus huomauttaa, että tältä osin arviomuistion kirjaus (s. 104) siitä, että ”osa nykyisin yhdistelmärangaistusta suorittavista vangeista olisi todennäköisesti vankeudessa nykyistä pidempään” antaa voimaantulosta osin harhaanjohtavan kuvan.

Helsingin käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, että arviomuistiossa ehdotetaan yhdistelmärangaistuksen ja varmuusvankeuden edellyttävän sitä, että on olemassa ilmeinen vaara siitä, että rikosentekijä vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Arviomuistion mukaan säännöksen muuttamisella ei olisi tarkoitus muuttaa yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisen edellytyksiä. Voimassa olevan lain mukaan

yhdistelmärangaistukseen tuomitsemisen edellytyksenä on, että rikosentekijää on pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Asian jatkovalmistelussa tulee arvioida, onko lain sanamuodon muuttaminen tältä osin välttämätöntä ottaen huomioon, että oikeuskäytännössä joudutaan tällöin ottamaan kantaa muuttuneeseen sanamuotoon.

Pirkanmaan käräjäoikeus esittää, että yhdistelmärangaistusta koskevaa lainkohtaa (RL 2 c:11.1) tulisi muuttaa siten, että tuomioistuimien voisi itsenäisesti suorittaa yhdistelmärangaistuksen määräämisen liittyvän harkinnan. Nykyiselle säännökselle, jossa harkinta on sidottu syyttäjän vaatimukseen, ei käräjäoikeuden mukaan ole osoitettavissa perusteita, koska seuraamusharkinta on joka tapauksessa tuomioistuimen päätösvallassa. Nykyinen säännös asettaa seuraamusharkinnan tältä osin riippuvaiseksi syyttäjän aktiivisuudesta ja ammattitaidosta, mikä voi osaltaan johtaa siihen, että yhdistelmärangaistusta ei välttämättä käytetä, vaikka perusteita siihen olisi.

Pirkanmaan käräjäoikeus nostaa lisäksi lainsäädäntötekniisenä kysymyksenä esille, että esitetyssä säännöksessä (s. 103) voisi selkeämmin viitata siihen, että varmuusvankeutta koskevaan menettelyyn sovelletaan pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyä koskevaa lakia. Lakiviittaus on tarpeen muun muassa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelyä koskevan lain 2 §:stä ilmenevien karenssiaikojen noudattamiseksi.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo) katsoo, että uudesta seuraamuksesta käytetty termi varmuusvankeus on ongelmallinen. Uudella seuraamuksella tavoiteltu varmuus on pikemmin yhteiskuntaturvallisuutta, jonka edistämistä tavoitellaan. Tämän vuoksi olisikin aiheellista puhua ennemmin turvaamisvankeudesta. Turvaamisvankeus olisi linjassa myös kansainvälisen käsitteen ”preventive detention” kanssa.

Krimo tuo myös esille, että elinkautisvankien vapauttamismenettelyyn nyt suunniteltavan muutoksen yhteydessä olisi mahdollista toteuttaa muutos siitä, että vapauttamismenettelyn käynnistäisi aina Rikosseuraamuslaitos. Nykyinen malli, jossa vanki itse pyytää vapauttamistaan, on Krimon mukaan erikoinen eikä se periaatteelliselta kannalta ole mielekäs. Krimo esittää, että vangille voisi jättää toissijaisen oikeuden saada asiansa vireille. Tällä olisi merkitystä lähinnä, jos vangin avustaja arvioi, että vapautuminen olisi periaatteellisesti jo mahdollista, mutta Rikosseuraamuslaitos ei menettelyä käynnistä. Nykyisen mallin voi nähdä juontuvan mahdollisesti historiasta, kun ehdonlaiseen vapauteen elinkautisesta vapauduttiin aina armonanomuksen kautta. Muutos olisi askel yhtenäisempien menettelyiden suuntaan suhteessa yhdistelmärangaistukseen.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-1172 (PDF)
ISBN 978-952-400-294-3 (PDF)